

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Факультет психології

Кафедра психології розвитку

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ
ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Психологія дитинства
та сім'ї з основами психотерапії»

Здобувача вищої освіти
ОС «Магістр»
Анастасії МІСЮРИ

Науковий керівник:
к.медичних.н., доцент
кафедри психології
розвитку
Євгеній ПРОКОПОВИЧ

Допустити до захисту в ДЕК
кафедра психології розвитку
протокол № __ від _____
Завідувач кафедри:
Наталія ДЕМБИЦЬКА
_____ (підпис)

КИЇВ - 2024

РЕФЕРАТ

Основний текст кваліфікаційної роботи магістра викладений на 86 сторінках. Робота містить 20 таблиць, 11 малюнків, список використаних джерел з 53 найменувань.

Об'єктом дослідження є гендерна ідентичність.

Предметом дослідження є особливості гендерної ідентичності в осіб юнацького віку.

Мета полягає у дослідженні особливостей формування гендерної ідентичності в осіб юнацького віку.

Завданнями роботи є:

1. Провести теоретичний аналіз наукових досліджень, присвячених формуванню гендерної ідентичності в юнацькому віці, з урахуванням сучасних підходів і моделей.
2. Провести емпіричне дослідження, вивчивши вплив особистісних і міжособистісних чинників на формування гендерної ідентичності осіб юнацького віку.
3. Проаналізувати та інтерпретувати взаємозв'язки між показниками гендерної ідентичності (маскулінність, фемінінність, андрогінність) та іншими психологічними характеристиками, такими як екстраверсія, відкритість до нового досвіду, тривожність у відносинах і уникнення близькості.
4. Розробити рекомендації для практичного використання в психологічній та педагогічній роботі з молоддю різного типу гендерної ідентичності.

За результатами дослідження сформульовані психо-педагогічні рекомендації для роботи з юнаками з різними типами гендерної ідентичності.

Одержані результати можуть бути використані для розробки індивідуальних та групових програм підтримки молоді, спрямованих на гармонізацію особистісного розвитку, розвиток емоційного інтелекту та

подолання впливу гендерних стереотипів. Вони також можуть стати основою для навчальних програм для фахівців у сфері психології, педагогіки та соціальної роботи, сприяючи підвищенню їхньої професійної компетентності у роботі з молоддю.

Рік виконання роботи 2024.

Рік захисту роботи 2024.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	10
1.1. Проблема гендерної ідентичності у психології.....	10
1.2. Психологічні чинники становлення гендерної ідентичності.....	20
1.3. Психо-соціальні особливості юнацького віку	30
1.4. Особливості раннього і пізнього юнацького віку	41
Висновки до розділу 1	45
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	46
2.1. Методика та організація дослідження	46
2.2. Підбір методичного інструментарію	48
Висновки до розділу 2	55
РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	57
3.1. Опис вибіркової сукупності	57
3.2. Аналіз отриманих результатів.....	60
3.3. Розробка психо-педагогічних рекомендацій для роботи з юнаками з різними типами гендерної ідентичності	71
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	82

ВСТУП

Гендерна ідентичність є фундаментальним аспектом особистісного розвитку, який визначає сприйняття людиною себе як представника певної статі, її соціальну роль і поведінку в міжособистісних взаєминах. Вона впливає на формування уявлень про власну унікальність і відповідність соціальним очікуванням, що, своєю чергою, визначає стиль взаємодії з іншими людьми, соціальну активність та рівень інтеграції в суспільство. Гендерна ідентичність також виступає важливим чинником особистісної адаптації, оскільки через неї індивід виробляє стратегії реагування на виклики зовнішнього середовища, формує власний світогляд і адаптується до соціокультурних реалій.

Юнацький вік є критичним періодом для формування гендерної ідентичності. У цей час відбувається інтенсивний розвиток самосвідомості, коли молода людина активно осмислює свої можливості, соціальні ролі та очікування, що висуваються до неї суспільством. Саме у юнацькому віці гендерна ідентичність стає важливим компонентом особистісної структури, який впливає на становлення життєвих цінностей, мотивацій та поведінкових стратегій. Цей процес охоплює як індивідуальні психологічні чинники, такі як особистісні риси та емоційна стабільність, так і вплив соціокультурного середовища, зокрема гендерних стереотипів і очікувань, що існують у певній спільноті.

Актуальність дослідження гендерної ідентичності в юнацькому віці зумовлена сучасними соціальними викликами. Традиційні уявлення про гендерні ролі зазнають значних трансформацій у контексті глобалізації, впливу масової культури та збільшення уваги до гендерної рівності. Молодь все частіше стикається із необхідністю переосмислення гендерних стереотипів і адаптації до нових соціальних реалій, у яких індивідуальна

свобода та гнучкість у самовираженні набувають пріоритетного значення. Цей процес вимагає розвитку гендерної ідентичності, яка не лише відповідає внутрішнім потребам індивіда, але й гармонійно вписується в соціальне середовище.

Гендерна ідентичність не є статичним утворенням, а являє собою динамічний процес, що розгортається під впливом як внутрішніх особистісних, так і зовнішніх соціальних факторів. Вона інтегрує маскулінні, фемінні та андрогінні риси, що дозволяє молодій людині адаптуватися до різних життєвих ситуацій і зберігати психологічну цілісність. Це робить дослідження гендерної ідентичності багатовимірним і міждисциплінарним, оскільки воно охоплює питання психології, соціології, гендерних студій і педагогіки. Аналіз гендерної ідентичності дає змогу не лише зрозуміти механізми формування особистості, але й розробити практичні рекомендації для підтримки молоді у цей важливий період розвитку.

Тема гендерної ідентичності активно досліджується у світовій та українській науці, охоплюючи міждисциплінарний спектр питань, що включає психологічні, соціокультурні, освітні та антропологічні аспекти. У зарубіжній науковій літературі значний внесок у вивчення гендерної ідентичності зробила Сандра Бем, яка запропонувала концепцію андрогінності як адаптивної форми гендерної самореалізації. Її методика визначення маскулінності, фемінності та андрогінності стала основою для багатьох досліджень, що аналізують взаємодію гендерних характеристик у структурі особистості. Інший вагомий внесок належить Джудіт Батлер, яка розвинула концепцію гендеру як перформативного явища, підкреслюючи, що гендер є не стільки біологічно визначеною категорією, скільки соціально сконструйованим процесом. Її роботи акцентують увагу на впливі соціокультурних чинників на формування гендерної ідентичності.

У сфері міжособистісних взаємин і прив'язаності важливим є внесок Джона Боулбі та Мері Ейнсворт, які розробили теорію прив'язаності, що використовується для аналізу тривожності у відносинах та уникнення

близькості. Їхній підхід допомагає зрозуміти, як ці чинники впливають на формування гендерних уявлень та ролей.

В українській науці проблема гендерної ідентичності отримала розвиток завдяки роботам таких дослідників, як М. Боровцова, Т. Кубриченко, Т. Марценюк. Їхні дослідження зосереджуються на аналізі гендерного формування, впливу соціокультурного середовища на формування гендерної свідомості та гендерної рівності в українському суспільстві.

Мета дослідження: дослідження особливостей формування гендерної ідентичності в осіб юнацького віку.

Об'єкт дослідження: гендерна ідентичність

Предмет дослідження: особливості гендерної ідентичності в осіб юнацького віку.

Завдання дослідження:

1. Провести теоретичний аналіз наукових досліджень, присвячених формуванню гендерної ідентичності в юнацькому віці, з урахуванням сучасних підходів і моделей.
2. Провести емпіричне дослідження, вивчивши вплив особистісних і міжособистісних чинників на формування гендерної ідентичності осіб юнацького віку.
3. Проаналізувати та інтерпретувати взаємозв'язки між показниками гендерної ідентичності (маскулінність, фемінінність, андрогінність) та іншими психологічними характеристиками, такими як екстраверсія, відкритість до нового досвіду, тривожність у відносинах і уникнення близькості.
4. Розробити рекомендації для практичного використання в психологічній та педагогічній роботі з молоддю різного типу гендерної ідентичності.

Методи дослідження:

- Теоретичний (теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми, синтез, узагальнення, теоретичне моделювання.)

- на емпіричному рівні наукового пізнання використовуються методи: Методика “Маскулінність – фемінінність” Сандри Бем; Шкала XII «Маскулінізм – фемінізм» багатофакторного особистісного опитувальника FPI; Опитувальник «Досвід близьких стосунків»; Методика ТІРІ-UKR.
- математико-статистичні методи обробки емпіричних даних: частотний і описовий аналізи, кореляційний аналіз Спірмена.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до вивчення гендерної ідентичності осіб юнацького віку, що поєднує аналіз психологічних, особистісних та міжособистісних характеристик. Досліджено взаємозв’язки між показниками маскулінності, фемінінності, андрогінності та характеристиками прив’язаності, такими як тривожність у відносинах і уникнення близькості, що дозволяє глибше зрозуміти механізми формування гендерної ідентичності. Особливу увагу приділено ролі особистісних рис, таких як екстраверсія та відкритість до нового досвіду, у структурі гендерної ідентичності, що відкриває нові перспективи для її вивчення. Запропоновано інтегративну модель аналізу гендерної ідентичності, яка враховує вплив як внутрішніх особистісних характеристик, так і зовнішніх міжособистісних взаємодій.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у психо-педагогічній практиці, зокрема в розробці програм підтримки молоді в процесі формування їхньої гендерної ідентичності. Результати дослідження можуть бути корисними для психологів, педагогів та інших фахівців, які працюють з підлітками та юнаками, для діагностики та корекції труднощів, пов’язаних із гендерною самосвідомістю та міжособистісними взаєминами. На основі дослідження можуть бути сформульовані рекомендації для оптимізації роботи з молоддю різного типу гендерної ідентичності, що сприятиме їхньому гармонійному особистісному розвитку та адаптації у соціальному середовищі.

Структура роботи. Робота складається з 3 розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

1.1. Проблема гендерної ідентичності у психології

У сфері психології концепція гендерної ідентичності була предметом інтенсивних досліджень і дискусій. Гендерна ідентичність — це багатогранна психологічна конструкція, яка охоплює відчуття особистості чоловіка, жінки, поєднання обох або жодного. Розглянемо складність гендерної ідентичності, психологічні наслідки проблем гендерної ідентичності та різні підходи до вирішення цих проблем у психології.

Гендерна ідентичність — це не одновимірне поняття, а радше складна взаємодія різних факторів [17]. Теоретичні погляди на гендерну ідентичність припускають, що на неї впливає поєднання біологічних, соціальних і культурних факторів. Біологічні впливи, такі як генетика та гормональні чинники, відіграють певну роль у формуванні гендерної ідентичності людини. Наприклад, дослідження показали, що коливання рівнів гормонів під час внутрішньоутробного розвитку можуть впливати на розвиток гендерної ідентичності. Крім того, соціальні та культурні фактори, такі як виховання, взаємодія з однолітками та суспільні норми, також сприяють формуванню гендерної ідентичності. Наприклад, діти вивчають гендерні ролі та очікування через процеси соціалізації в їхніх родин та громадах.

Психологічні наслідки проблем гендерної ідентичності є глибокими та можуть мати значний вплив на психічне здоров'я та благополуччя людини, табл. 1.1.. Гендерна дисфорія, стан, коли гендерна ідентичність індивіда не збігається зі статтю, визначеною при народженні, може призвести до емоційного стресу, тривоги та депресії.

Таблиця 1.1

Психологічні наслідки проблем гендерної ідентичності

Наслідок	Опис	Приклади
Тривога та	Почуття тривоги, занепокоєння,	Постійна тривога щодо своєї

депресія	безнадії, втрати сенсу життя.	ідентичності, страх відторгнення, почуття самотності.
Низька самооцінка	Негативне ставлення до себе, відчуття неповноцінності, невпевненість у своїх силах.	Порівняння себе з іншими, відчуття, що не відповідає соціальним очікуванням.
Ізоляція та відчуження	Бажання уникнути соціальних контактів, відчуття непорозуміння з оточуючими.	Уникання шкільних заходів, відмова від спілкування з друзями, створення власного світу.
Гнів і агресія	Вираження негативних емоцій через агресію, дратівливість, імпульсивність.	Сварки з батьками, конфлікти з однолітками, фізична агресія.
Розлади харчової поведінки	Анорексія, булімія, переїдання як спроби контролювати своє тіло або виразити емоційний біль.	Відмова від їжі, викликання блювоти, переїдання солодкого.
Самопошкодження	Нанесення собі фізичних ушкоджень як спосіб впоратися з емоційним болем.	Різання, опіки, биття головою об стіну.
Суїцидальні думки та дії	Роздуми про смерть, спроби самогубства.	Висловлювання про бажання померти, складання планів самогубства.
Труднощі в навчанні	Складність концентрації уваги, зниження мотивації до навчання.	Погані оцінки, пропуски занять, відсутність інтересу до навчання.
Проблеми у відносинах	Труднощі у встановленні довірчих відносин з іншими людьми, пошук підтвердження своєї ідентичності у стосунках.	Часті зміни партнерів, ізоляція в стосунках.

Дослідження показали, що люди, які відчувають гендерну дисфорію, мають вищий ризик проблем із психічним здоров'ям і частіше зазнають дискримінації та соціальної стигми. Крім того, проблеми гендерної ідентичності також можуть впливати на самооцінку та формування ідентичності, оскільки людям може бути важко узгодити своє внутрішнє відчуття статі з зовнішніми суспільними очікуваннями.

У відповідь на виклики, пов'язані з проблемами гендерної ідентичності, психологи розробили різні підходи для підтримки людей у дослідженні та вирішенні своєї гендерної ідентичності. Психотерапевтичні заходи, такі як гендерно-підтверджувальна терапія, надають людям безпечний простір для дослідження та вираження своєї гендерної ідентичності, рис. 1.1.. Індивідуальне консультування та групова терапія також можуть бути корисними, допомагаючи людям зорієнтуватися у

складнощах гендерної ідентичності та розробити стратегії подолання [5]. Крім того, когнітивно-поведінкові підходи, зосереджені на вирішенні гендерної дисфорії, кидаючи виклик негативним моделям мислення та сприяючи самосприйняттю, показали перспективність у підтримці осіб із проблемами гендерної ідентичності.

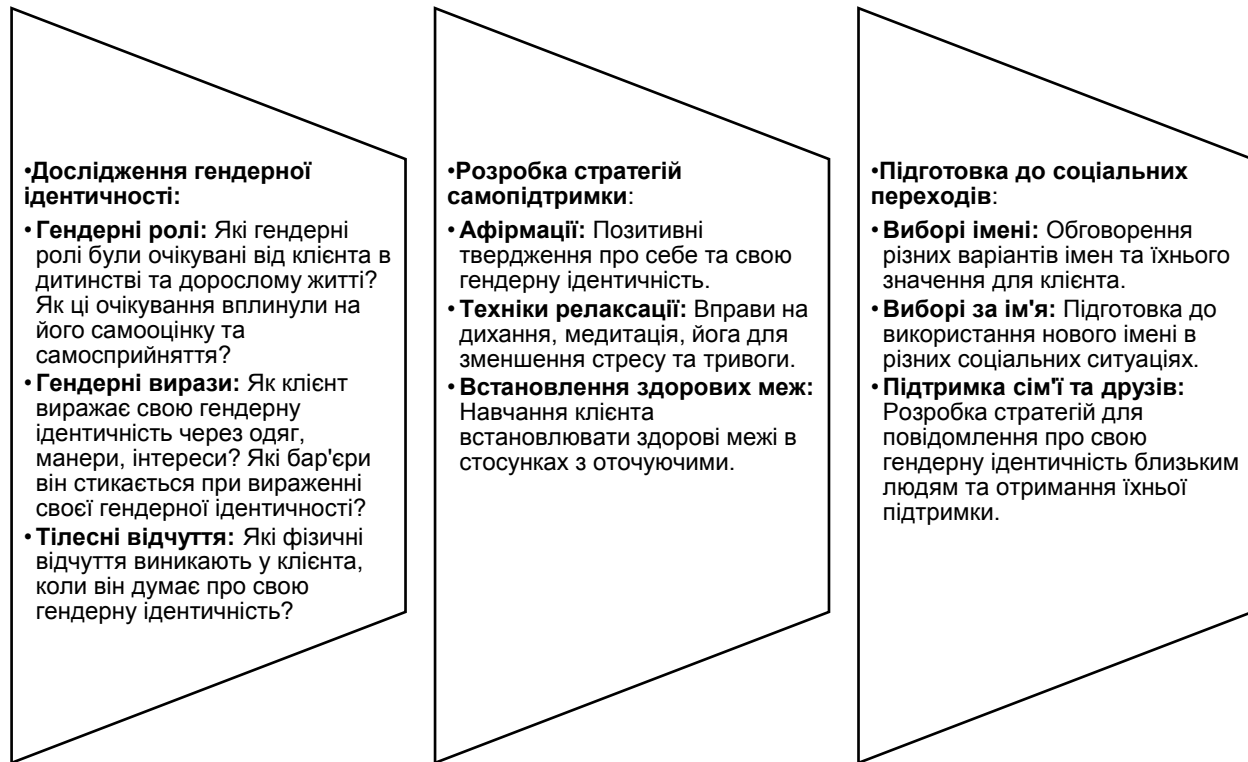

Рисунок 1.1. Приклади гендерно-підтверджувальної терапії

Проблема гендерної ідентичності в психології є тонким і багатограним питанням, яке потребує всебічного розуміння різноманітних факторів, що діють. Досліджуючи теоретичні погляди на гендерну ідентичність, розуміючи психологічні наслідки проблем гендерної ідентичності та впроваджуючи ефективні підходи до вирішення цих проблем, психологи можуть краще підтримувати людей на шляху до самопізнання та самосприйняття.

Гендерна ідентичність відіграє значну роль у формуванні самооцінки та психічного здоров'я людини. Жорсткі норми та очікування суспільства часто диктують те, як люди сприймають себе на основі своєї гендерної ідентичності [12].

Вплив гендерної ідентичності на самооцінку є глибоким, оскільки люди часто засвоюють суспільні норми та очікування, пов'язані зі статтю, табл. 1.2.. Ті, хто відповідає цим нормам, можуть відчувати визнання та прийняття, що призводить до підвищення рівня самооцінки.

І навпаки, люди, які не відповідають цим нормам, можуть зіткнутися з труднощами в самоприйнятті та можуть боротися із заниженою самооцінкою. Наприклад, трансгендерні люди або люди, які не відповідають гендерним нормам, часто стикаються з дискримінацією та маргіналізацією, що може значно вплинути на їхню самооцінку.

Таблиця 1.2

Вплив гендерної ідентичності на самооцінку

Аспект	Вплив на самооцінку	Приклади
Відповідність гендерним стереотипам	Люди, які відповідають традиційним гендерним стереотипам, часто мають вищу самооцінку.	Хлопчики, які демонструють "маскулінні" якості (сильні, впевнені в собі), можуть відчувати себе більш прийнятими в суспільстві.
Невідповідність гендерним стереотипам	Люди, які не відповідають традиційним гендерним стереотипам, можуть відчувати тиск з боку суспільства і, як наслідок, мати нижчу самооцінку.	Дівчата, які цікавляться спортом або наукою, можуть відчувати, що їхні інтереси не відповідають жіночим.
Соціальна підтримка	Соціальна підтримка з боку родини, друзів та спільноти може позитивно впливати на самооцінку людей з нетрадиційною гендерною ідентичністю.	Підтримка з боку батьків, які приймають гендерну ідентичність дитини, може допомогти їй відчувати себе в безпеці та комфортно.
Дискримінація та булінг	Дискримінація та булінг за ознакою гендерної ідентичності можуть призвести до значного зниження самооцінки.	Трансгендерні підлітки, які стикаються з булінгом у школі, можуть відчувати себе самотніми та непотрібними.
Внутрішня боротьба	Внутрішня боротьба з власною гендерною ідентичністю може призводити до почуття сорому, провини та самоненависті.	Люди, які приховують свою гендерну ідентичність, можуть відчувати постійний стрес і тривогу.

Крім того, взаємозв'язок інших ідентичностей, таких як раса та сексуальність, ще більше ускладнює зв'язок між гендерною ідентичністю та

самооцінкою, оскільки люди орієнтуються на численні шари суспільних очікувань і стереотипів.

Вплив гендерної ідентичності на психічне здоров'я є настільки ж значним, оскільки суспільні стигматизації та дискримінація щодо невідповідної гендерної ідентичності сприяють проблемам психічного здоров'я [10]. Дослідження показали тісний зв'язок між досвідом дискримінації та наслідками для психічного здоров'я, включаючи вищий рівень тривоги, депресії та самогубств серед осіб із різною гендерною ідентичністю. Інтерналізований сором і дискримінація ще більше загострюють проблеми з психічним здоров'ям, оскільки люди можуть боротися з почуттям власної гідності та прийняттям через суспільний тиск. Крім того, невідповідність у підтримці психічного здоров'я та ресурсах для осіб з різною гендерною ідентичністю створює перешкоди для доступу до адекватного догляду, що призводить до подальших наслідків для психічного здоров'я.

Для вирішення проблем, з якими стикаються люди з різною гендерною ідентичністю, стратегії покращення самооцінки та психічного здоров'я є важливими, рис. 1.2.

1. Освіта та адвокація в школах	2. Створення інклюзивних робочих місць	3. Надання послуг з охорони психічного здоров'я
<ul style="list-style-type: none"> •Інклюзивні навчальні програми •Тренінги для вчителів •Створення шкільних клубів та спільнот •Залучення батьків. 	<ul style="list-style-type: none"> •Політики рівності •Тренінги для персоналу •Конфіденційність та підтримка •Можливість вибору за ім'ям та займенником 	<ul style="list-style-type: none"> •Спеціалізовані клініки •Підготовка фахівців •Телемедицина •Співпраця з ЛГБТ+ організаціями

Рисунок 1.2. Стратегії покращення самооцінки та психічного здоров'я для людей з різною гендерною ідентичністю

Сприяння самосприйняттю та позитивному самооцінці через освіту та адвокацію може надати людям можливість впевнено сприймати свою

гендерну ідентичність. Створення інклюзивного та сприятливого середовища в школах і на робочих місцях має вирішальне значення для виховання почуття причетності та прийняття для людей будь-якої гендерної ідентичності. Крім того, надання послуг з охорони психічного здоров'я, спрямованих на задоволення конкретних потреб осіб із різною гендерною ідентичністю, має важливе значення для забезпечення доступу до адекватної підтримки та ресурсів для психічного благополуччя.

Відмітимо, що гендерна ідентичність є багатограним поняттям, яке формується різними чинниками, зокрема культурою та історичним контекстом. Різні культури та історичні періоди мають різні погляди на гендерну ідентичність, що призводить до різноманітного розуміння та вираження гендерних ролей, табл. 1.3..

Таблиця 1.3

Вплив культури та історичного контексту на гендерну ідентичність

Культура/ Історичний період	Характерні особливості гендерних ролей	Приклади
Давні греки	Виразна дуалістична система чоловічого та жіночого начал. Чоловіки асоціювалися з громадською сферою, жінки – з домашньою.	Ідеалізований образ чоловіка-воїна та жінки-матері.
Середньовічна Європа	Строго визначені гендерні ролі, підпорядкування жінок чоловікам. Жінки мали обмежені права та можливості.	Культ Діви Марії як ідеалу жіночності, але водночас обмеження жіночої освіти та участі в суспільному житті.
Культури корінних народів Америки	Більш гнучкі та різноманітні уявлення про гендер. Існували треті гендери, такі як "два духи" у народів на півночі континенту.	"Два духи" мали шанобливе ставлення і виконували важливі соціальні ролі.
Сучасна західна культура	Збільшення гендерної рівності, але все ще існують стереотипи. З'являються нові гендерні ідентичності.	Рух за права ЛГБТК+, боротьба за гендерну рівність у праці, спорті та політиці.
Азіатські культури	Велика різноманітність. Деякі культури мають більш консервативні уявлення про гендер, інші – більш ліберальні.	Конфуціанські цінності в Китаї, де підкреслюється важливість сімейних відносин і підпорядкування жінок чоловікам. З іншого боку, в Японії існують поняття отаку і фудзійоші, що свідчать про більш гнучкі підходи до гендеру.

У західних культурах гендерну ідентичність традиційно розуміють у бінарній структурі, де люди класифікуються як чоловіки чи жінки на основі їхньої біологічної статі. Це традиційне розуміння було підкріплено суспільними нормами та очікуваннями щодо гендерних ролей, причому чоловіки зазвичай асоціюються з такими рисами, як сила та лідерство, тоді як жінки часто пов'язуються з такими якостями, як виховання та догляд.

Проте в останні десятиліття відбувся помітний зсув у бік більш мінливих і небінарних концепцій статі [12]. Цю еволюцію можна пояснити впливом феміністичних рухів, які кинули виклик традиційним гендерним нормам і виступали за гендерну рівність. Крім того, рухи ЛГБТК+ зіграли вирішальну роль у переосмисленні гендерної ідентичності та сприяли прийняттю різноманітних гендерних проявів. Наприклад, визнання гендерно неконформних осіб і визнання їхнього унікального досвіду сприяли більш інклюзивному розумінню гендерної ідентичності в західних суспільствах.

Навпаки, у східних культурах часто більший акцент робиться на традиційних гендерних ролях і очікуваннях [17]. Ці культури, як правило, мають більш жорсткі визначення маскулінності та фемінінності з конкретними ролями, призначеними чоловікам і жінкам у сім'ї та суспільстві. На історичні погляди на гендерну ідентичність у східних суспільствах вплинули культурні та релігійні переконання, які сформували спосіб сприйняття та виконання гендеру. Проте в наш час ці традиційні гендерні норми стикаються з дедалі більшими труднощами, особливо через зростання глобальних рухів, які виступають за гендерну рівність і права ЛГБТК+ [44]. Як наслідок, деякі східні культури переживають зміни у ставленні до гендерної ідентичності, де зростає визнання важливості різноманітності та інклюзивності у визначенні гендерних ролей.

Вивчення гендерної ідентичності в різні історичні періоди виявляє значні відмінності в тому, як конструювалися та сприймалися гендерні ролі, табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Еволюція гендерних ролей в історичному контексті

Історичний період	Характерні гендерні ролі	Приклади
Давня Греція	Строга бінарність (чоловік або жінка). Чоловіки домінували у публічному житті (політика, війна), жінки - у приватному (сім'я, домашнє господарство).	Ідеал чоловіка-воїна та жінки-матері. Жінки мали обмежені права та можливості.
Середньовіччя	Жінки були підпорядковані чоловікам, їхня роль зводилася до ведення домашнього господарства та народження дітей.	Культ Діви Марії як ідеалу жіночності, але водночас обмеження жіночої освіти та участі в суспільному житті.
Вікторіанська ера (XIX століття)	Посилення ідеї "розділених сфер": чоловіки - у публічній сфері, жінки - у приватній. Жінкам приписувалися такі якості, як ніжність, скромність і покірність.	Ідеал "ангельської жінки", яка має дбати про домашнє вогнище і виховувати дітей.
Радянський Союз	Ідеологія рівності чоловіків і жінок. Жінки заохочувалися до участі у виробництві та суспільному житті.	Активна участь жінок у Другій світовій війні, державна політика щодо рівності статей.
Сучасність	Збільшення гендерної рівності, але все ще існують стереотипи. З'являються нові гендерні ідентичності.	Рух за права ЛГБТК+, боротьба за гендерну рівність у праці, спорті та політиці.

У стародавніх цивілізаціях, таких як стародавній Єгипет і Месопотамія, гендерні ролі часто були тісно пов'язані з релігійними віруваннями та соціальною ієрархією. Жінкам, як правило, відводили домашні ролі, тоді як чоловіки займали посади влади та влади. Однак у середні віки відбулися зміни в гендерних нормах через такі фактори, як вплив християнства та поява феодальних суспільств [44]. У цей період жінки часто були маргіналізовані, маючи обмежені можливості для соціального та економічного розвитку. Вплив індустріалізації та глобалізації в новітній історії ще більше сприяв зміні гендерної ідентичності, коли жінки стали більшою кількістю робочої сили та кинули виклик традиційним гендерним ролям. Ці зрушення призвели до постійних дебатів і дискусій щодо мінливості та складності гендерної ідентичності в сучасному суспільстві.

Гендерна ідентичність є невід'ємним аспектом самосвідомості людини, що охоплює глибоке розуміння власної статі. Однак коли існує

невідповідність між статевою ідентичністю особи та статтю, яку їй присвоїли при народженні, це може призвести до ряду психологічних проблем, рис. 1.3..

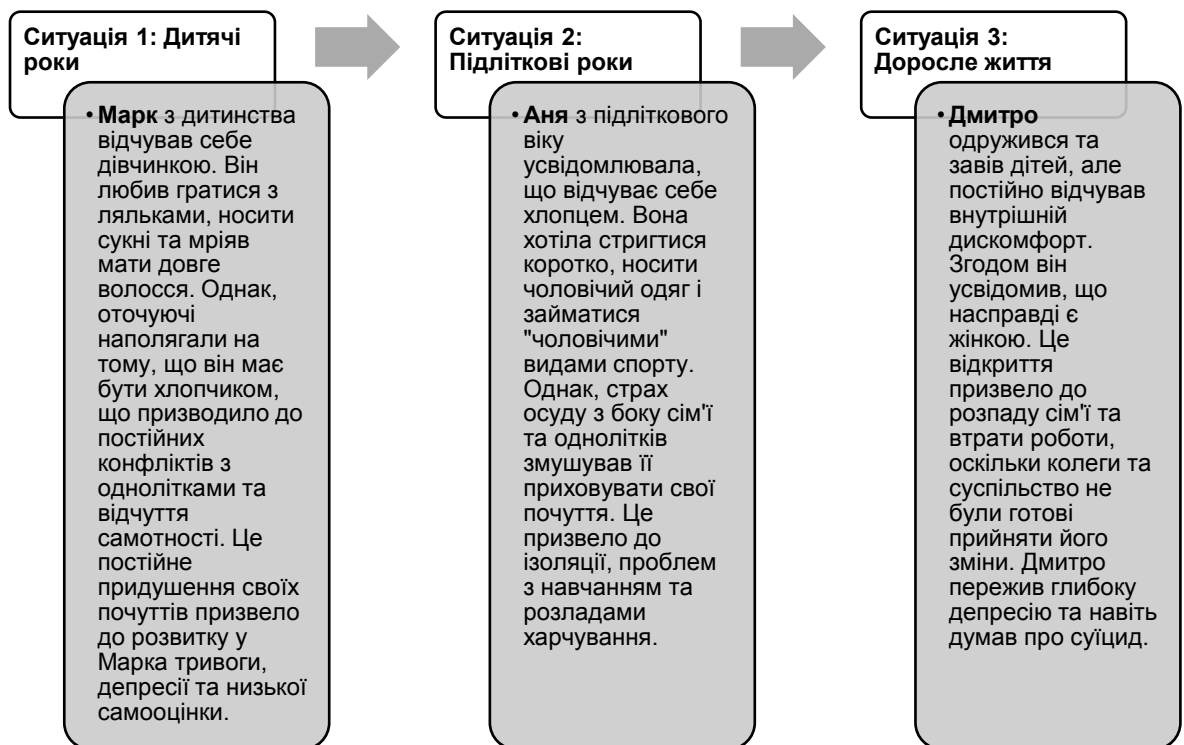

Рисунок 1.3. Ситуації, що ілюструють наслідки невідповідності статевої ідентичності та присвоєної статі

Однією з основних психологічних проблем, яка може виникнути через невідповідність між гендерною ідентичністю та визначеною статтю, є гендерна дисфорія. Гендерна дисфорія – це стан, коли люди відчувають значний дистрес через невідповідність між їхньою гендерною ідентичністю та статтю, визначеною при народженні [14].

Часто через суспільні очікування та норми щодо гендерних ролей, люди з гендерною дисфорією можуть боротися з емоційними стражданнями та тривогою, орієнтуючись на свою особистість. Тиск у відповідності з очікуваннями суспільства може призвести до внутрішнього конфлікту та почуття відчуженості, посилюючи страждання, які відчувають люди з гендерною дисфорією. Крім того, соціальна стигматизація та дискримінація, з

якими стикаються люди з невідповідністю гендерної ідентичності, можуть ще більше сприяти їхній психологічній боротьбі, створюючи перешкоди для прийняття та благополуччя.

Вплив невідповідності гендерної ідентичності на психічне здоров'я може бути глибоким, коли люди часто відчувають депресію та суїцидальні думки. Дослідження показали, що люди з гендерною дисфорією мають значно вищий ризик проблем із психічним здоров'ям, включаючи депресію, тривогу та поведінку, що наносить собі шкоди [19]. Боротьба за самоприйняття та проблеми із зовнішнім виглядом також можуть негативно вплинути на психічне благополуччя, оскільки люди борються з розривом між своїм внутрішнім відчуттям статі та своїм зовнішнім виглядом, рис. 1.4.. Крім того, вплив гендерної невідповідності на стосунки та соціальну взаємодію може ще більше погіршити психічне здоров'я, що призведе до відчуття ізоляції та маргіналізації.

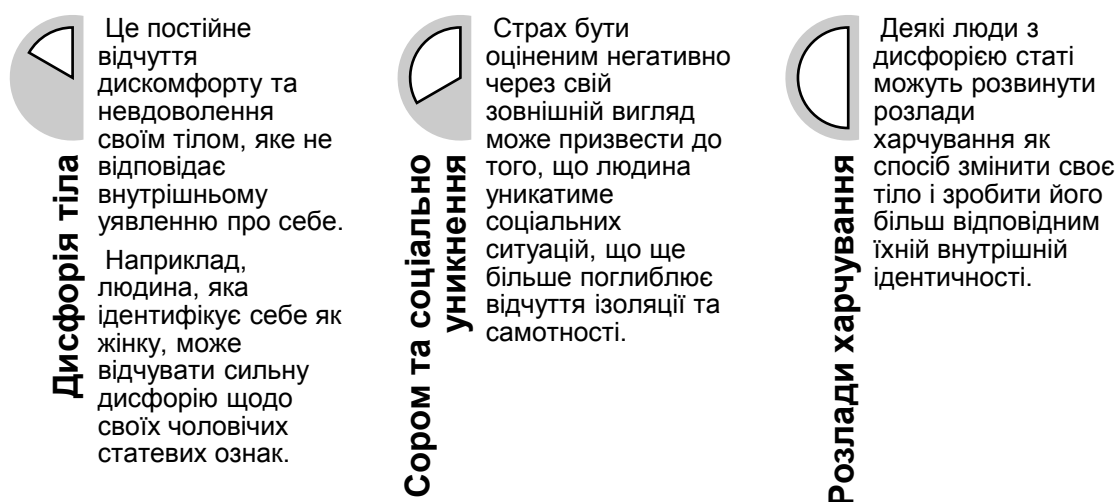

Рисунок 1.4. Боротьба за самоприйняття та проблеми із зовнішнім ВИГЛЯДОМ

Для вирішення психологічних проблем, пов'язаних із гендерною дисфорією, доступні різні варіанти лікування, які допомагають людям справлятися з невідповідністю гендерної ідентичності. Психологічна терапія та консультування відіграють вирішальну роль у допомозі людям

орієнтуватися у своїй гендерній ідентичності та розробити стратегії подолання стресу.

Крім того, медичні втручання, такі як гормональна терапія та операції з підтвердження статі, можуть узгодити фізичні характеристики людини з її гендерною ідентичністю, полегшуючи симптоми дисфорії. Крім того, групи підтримки та громадські ресурси створюють відчуття причетності та розуміння для людей, які переживають гендерну дисфору, створюючи сприятливе середовище для обміну досвідом і пошуку вказівок [15].

Підсумовуючи, невідповідність між гендерною ідентичністю та визначеною статтю може призвести до низки психологічних проблем, у основі яких лежить гендерна дисфорія. Розуміючи емоційний стрес, соціальну стигматизацію та наслідки гендерної невідповідності для психічного здоров'я, ми можемо краще підтримувати людей, які відчувають гендерну дисфору. Завдяки багатогранному підходу, який включає психологічну терапію, медичне втручання та підтримку громади, ми можемо допомогти людям орієнтуватися у своїй гендерній ідентичності та працювати над покращенням добробуту та прийняття.

1.2. Психологічні чинники становлення гендерної ідентичності

Гендерна ідентичність є складним і багатогранним поняттям, на яке впливають різноманітні психологічні фактори. Розуміння того, як ці фактори впливають на формування гендерної ідентичності, має вирішальне значення для розуміння розмаїття та нюансів людської ідентичності [17]. Розглянемо психологічні фактори, які впливають на розвиток гендерної ідентичності, дослідимо ключові психологічні теорії в цій галузі та обговоримо проблеми, з якими люди можуть зіткнутися в процесі формування своєї гендерної ідентичності.

Значну роль у формуванні гендерної ідентичності особистості відіграють психологічні фактори, табл. 1.5. Було показано, що досвід

раннього дитинства, наприклад спілкування з батьками, братами і сестрами та однолітками, впливає на те, як люди сприймають і засвоюють гендерні норми. Наприклад, діти, яких заохочують брати участь у гендерно-стереотипних заходах, можуть розвинути більш традиційне уявлення про гендерні ролі.

Таблиця 1.5

Психологічні фактори, що впливають на формування гендерної ідентичності

Фактор	Опис	Приклади
Ранній досвід взаємодії з батьками та оточенням	Способи виховання, моделі поведінки, очікування батьків щодо гендерних ролей.	Дівчинка, яка бачить, як мама займається кар'єрою, а тато допомагає по дому, може сформувати більш гнучку гендерну ідентичність.
Соціальні ролі та очікування	Суспільні норми, стереотипи щодо чоловіків і жінок, тиск оточення.	Хлопчик, який відчуває себе незручно, граючи в футбол, може засумніватися у своїй маскулінності.
Когнітивні процеси	Сприйняття, інтерпретація інформації, формування уявлень про себе та світ.	Дитина, яка ототожнює себе з персонажами мультфільмів, що не відповідають традиційним гендерним ролям, може розвинути більш гнучку гендерну ідентичність.
Емоційний досвід	Почуття комфорту або дискомфорту, пов'язані з різними гендерними ролями.	Дівчинка, яка відчуває себе щасливішою, граючи в машинки, ніж з ляльками, може засумніватися у своїй жіночності.
Самооцінка та образ тіла	Відчуття власної цінності, задоволеність зовнішнім виглядом.	Хлопчик, який не відповідає традиційним стандартам мускулінності, може відчувати себе менш чоловіком.

Крім того, процеси соціалізації в сім'ї, школі та ширшому суспільному контексті також сприяють формуванню гендерної ідентичності. Середовище, в якому зростає індивід, включаючи культурні норми та очікування, може посилювати або кидати виклик традиційним гендерним стереотипам. Крім того, ЗМІ відіграють вирішальну роль у формуванні уявлень про гендер, зображуючи певні Гендерні ідеали та стереотипи. Наприклад, репрезентація статі у фільмах, телевізійних шоу та рекламі може впливати на те, як люди сприймають себе та інших з точки зору статі.

Було запропоновано кілька психологічних теорій для пояснення формування гендерної ідентичності, табл. 1.6. Теорія соціального навчання Альберта Бандури стверджує, що люди вивчають гендерну поведінку через спостереження, наслідування та підкріплення [25]. Ця теорія припускає, що діти інтерналізують гендерні ролі, спостерігаючи та наслідуючи поведінку одностатевих моделей. Теорія гендерної схеми Сандри Бем, навпаки, наголошує на ролі когнітивних процесів у розвитку гендерної ідентичності. Відповідно до цієї теорії, люди класифікують інформацію на основі гендерних схем, які впливають на їхнє розуміння себе та інших з точки зору статі.

Таблиця 1.6

Порівняння психологічних теорій формування гендерної ідентичності

Теорія	Основні положення	Приклади
Теорія соціального навчання (Альберт Бандура)	Гендерна поведінка вивчається через спостереження, наслідування та підкріплення. Діти наслідують поведінку одностатевих моделей.	Дитина бачить, як мама готує їжу, а тато ремонтує машину. Вона наслідує цю поведінку, формуючи уявлення про те, що жінки готують, а чоловіки ремонтують.
Теорія гендерної схеми (Сандра Бем)	Люди класифікують інформацію на основі гендерних схем, які впливають на їхнє розуміння себе та інших.	Хлопчик, маючи гендерну схему "хлопчики грають у футбол", буде більш схильний обирати цю гру, відкидаючи ляльки як "не для хлопчиків".
Психоаналітичні теорії (Фрейд, Еріксон)	Гендерна ідентичність формується в ранньому дитинстві під впливом несвідомих процесів і досвіду взаємодії з батьками. Невирішені конфлікти можуть вплинути на подальшу гендерну ідентичність.	Хлопчик, який відчуває конкуренцію з батьком за увагу матері, може розвинути більш виражену маскуліність, щоб заслужити батьківське визнання.

Крім того, психоаналітичні теорії, запропоновані Фрейдом і Еріксоном, підкреслюють важливість досвіду раннього дитинства та несвідомих процесів у формуванні гендерної ідентичності. Теорія психосексуального розвитку Фрейда та теорія психосоціального розвитку Еріксона припускають, що невирішені конфлікти в дитинстві можуть вплинути на відчуття гендерної ідентичності людини в подальшому житті.

Формування гендерної ідентичності може бути сповнене психологічних проблем, особливо для осіб, які не відповідають традиційним гендерним нормам. Гендерна дисфорія, стан, що характеризується дистресом, спричиненим розривом між приписаною статтю та гендерною ідентичністю, є серйозною проблемою, з якою стикаються багато трансгендерних осіб [28, 38]. Досвід дискримінації та упереджень на основі гендерної ідентичності може ще більше ускладнити процес формування стабільної та автентичної гендерної ідентичності. Крім того, взаємозв'язок статі з іншими ідентичностями, такими як раса, етнічна приналежність і сексуальна орієнтація, додає ще один рівень складності до розвитку гендерної ідентичності. Особи, які належать до маргіналізованих груп, можуть зіткнутися з унікальною психологічною боротьбою, орієнтуючись на свою гендерну ідентичність у контексті багатьох пересічних ідентичностей.

Вивчаючи вплив досвіду раннього дитинства, процесів соціалізації та культурних норм, ми можемо отримати глибше розуміння складності розвитку гендерної ідентичності [15]. Психологічні теорії, такі як теорія соціального навчання, теорія гендерної схеми та психоаналітичні теорії, пропонують цінне розуміння механізмів, що лежать в основі формування гендерної ідентичності, табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Порівняльна таблиця основних відмінностей психологічних теорій формування гендерної ідентичності

Критерій	Теорія соціального навчання	Теорія гендерної схеми	Психоаналітичні теорії
Акцент	Навчання через спостереження і наслідування	На когнітивних процесах і класифікації інформації	На несвідомих процесах і ранньому досвіді
Роль оточення	Визначальна роль у формуванні гендерної поведінки	Оточення впливає на формування гендерних схем	Оточення (особливо батьки) впливає на розвиток особистості і формування гендерної ідентичності
Механізм формування	Підкріплення бажаної поведінки і покарання небажаної	Створення когнітивних структур для організації інформації про стать	Несвідомі конфлікти і фіксація на певних психосексуальних стадіях

Батьки відіграють вирішальну роль у формуванні гендерної ідентичності своїх дітей через безліч впливів, включаючи очікування, поведінку та стилі спілкування. Те, як батьки керуються цим впливом, може суттєво вплинути на розуміння дитиною гендеру та розвиток у неї здорової гендерної ідентичності. Крім того, різні стилі виховання можуть сприяти або перешкоджати формуванню позитивної та інклюзивної гендерної ідентичності у дітей.

Батьки різними способами чинять глибокий вплив на формування гендерної ідентичності дитини. По-перше, батьківські очікування та дотримання гендерних стереотипів відіграють значну роль у формуванні того, як діти сприймають себе по відношенню до статі. Наприклад, якщо батьки очікують, що їхній син досягне успіхів у спорті, а їхня донька – у навчанні, виходячи з суспільних норм, діти можуть засвоїти ці очікування та розвинути гендерну ідентичність на основі цих стереотипів [19]. Крім того, батьківська поведінка та взаємодія, як-от використання гендерно орієнтованої мови чи надання гендерно-специфічних іграшок, можуть зміцнити традиційні гендерні ролі та обмежити розуміння дитиною гендерної різноманітності. Нарешті, спілкування та підтримка з боку батьків мають вирішальне значення для сприяння розумінню дитиною гендеру шляхом створення відкритого та сприятливого середовища для дискусій про гендерну ідентичність.

Різні стилі виховання можуть вплинути на розвиток здорової гендерної ідентичності у дітей, рис. 1.5.

•Демократичний стиль:

- **Переваги:** Діти, які виховуються в демократичних сім'ях, зазвичай мають більш високу самооцінку, кращі соціальні навички та більш гнучку гендерну ідентичність. Батьки в таких сім'ях заохочують самостійність, повагу до інших та відкрите спілкування.
- **Приклад:** Батьки дозволяють дитині самостійно обирати іграшки та одяг, не обмежуючи її вибір за гендерною ознакою. Вони пояснюють дитині, що хлопчики і дівчатка можуть мати різні інтереси, але це не робить їх кращими чи гіршими.

•Авторитарний стиль:

- **Недоліки:** Діти, які виховуються в авторитарних сім'ях, часто відчують страх, тривогу та мають низьку самооцінку. Вони можуть сприймати гендерні ролі як жорсткі правила, не маючи можливості для самовираження.
- **Приклад:** Батьки вимагають від сина займатися "чоловічими" видами спорту, а від дочки – бути дівчинкою, яка любить готувати.

•Потураючий стиль:

- **Недоліки:** Діти, які виховуються в потураючих сім'ях, можуть мати проблеми з дисципліною, відчувати труднощі з прийняттям відповідальності та мати нереалістичну самооцінку. Вони можуть мати труднощі з розумінням соціальних норм і очікувань.
- **Приклад:** Батьки дозволяють дитині все, не встановлюючи жодних меж і не вимагаючи від неї відповідальності.

•Незацікавлений стиль:

- **Недоліки:** Діти, які виховуються в незацікавлених сім'ях, часто відчують себе самотніми і непотрібними. Вони можуть мати проблеми з довірою до інших людей і труднощі з побудовою міцних стосунків.
- **Приклад:** Батьки не приділяють достатньо уваги своїм дітям, не цікавляться їхніми інтересами та не підтримують їхні досягнення.

Рисунок 1.5. Вплив стилів виховання на розвиток гендерної ідентичності

Авторитарний стиль виховання, який характеризується теплотою, підтримкою та чіткими очікуваннями, часто асоціюється з просуванням збалансованого та інклюзивного погляду на гендер. Батьки, які приймають цей стиль, заохочують своїх дітей досліджувати різноманітні інтереси та вільно виражати свою гендерну ідентичність, що призводить до більш позитивного та стверджуючого розуміння статі.

Навпаки, вседозволений стиль виховання, який характеризується високим рівнем теплоти та низьким рівнем контролю, може сприяти створенню середовища, де діти відчують себе уповноваженими досліджувати та виражати свою гендерну ідентичність, не боячись засудження. Однак авторитарний стиль виховання, який характеризується суворими правилами та відсутністю емоційної підтримки, потенційно може

обмежити вивчення дитиною різноманітних гендерних ідентичностей і призвести до жорсткого дотримання традиційних гендерних норм.

Гендерні стереотипи та ідентичність є складними конструктами, які формуються різними факторами, причому однолітки відіграють значну роль у цьому процесі, рис. 1.6. Значний вплив на зміцнення гендерних стереотипів та формування гендерної ідентичності мають однолітки, маючи на увазі осіб такого ж віку та соціального статусу.

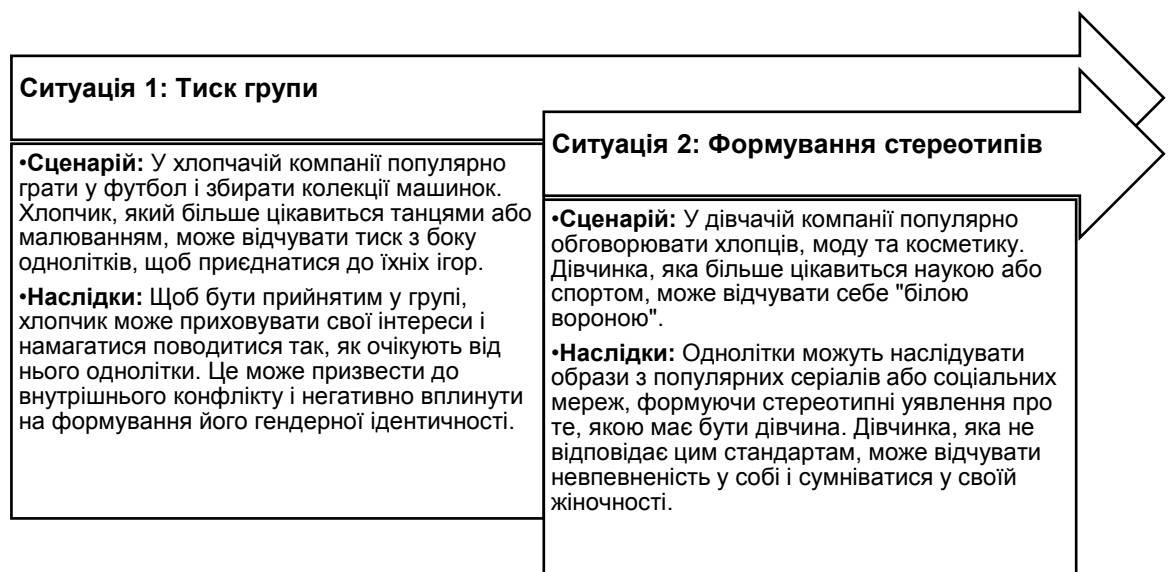

Рисунок 1.6. Вплив однолітків на формування гендерної ідентичності

Ровесники відіграють вирішальну роль у формуванні гендерних стереотипів, виступаючи джерелом підкріплення традиційних гендерних ролей. Взаємодія з однолітками часто передбачає поведінку та ставлення, які відповідають очікуванням суспільства щодо мужності чи жіночності, що призводить до увічнення гендерних стереотипів [11]. Наприклад, хлопці можуть відчувати тиск з боку однолітків чоловічої статі, щоб вони відповідали нормам жорсткості та стоїцизму, тоді як однолітки можуть заохочувати дівчат надавати пріоритет зовнішньому вигляду та поведінці виховання. Ця динаміка в групах однолітків створює середовище, де традиційні гендерні ролі підтримуються та зміцнюються.

Крім впливу на гендерні стереотипи, однолітки також сприяють формуванню гендерної ідентичності. Стосунки з однолітками забезпечують контекст для гендерного дослідження та самопізнання, дозволяючи людям експериментувати з різними аспектами свого гендерного вираження. Крім того, підтримка та прийняття однолітками мають вирішальне значення для того, щоб допомогти людям орієнтуватися у розвитку своєї гендерної ідентичності [1]. Наприклад, підліток, який сумнівається у своїй статі, може знайти розраду та підтвердження в однолітків, які підтримують його, і поважають його шлях до самопізнання. Однолітки також можуть впливати на гендерне самовираження та поведінку один одного через спільний досвід та взаємодію.

Незважаючи на роль, яку відіграють однолітки у зміцненні традиційних гендерних стереотипів, взаємодія з однолітками також може бути каталізатором порушення гендерних норм, рис. 1.7.

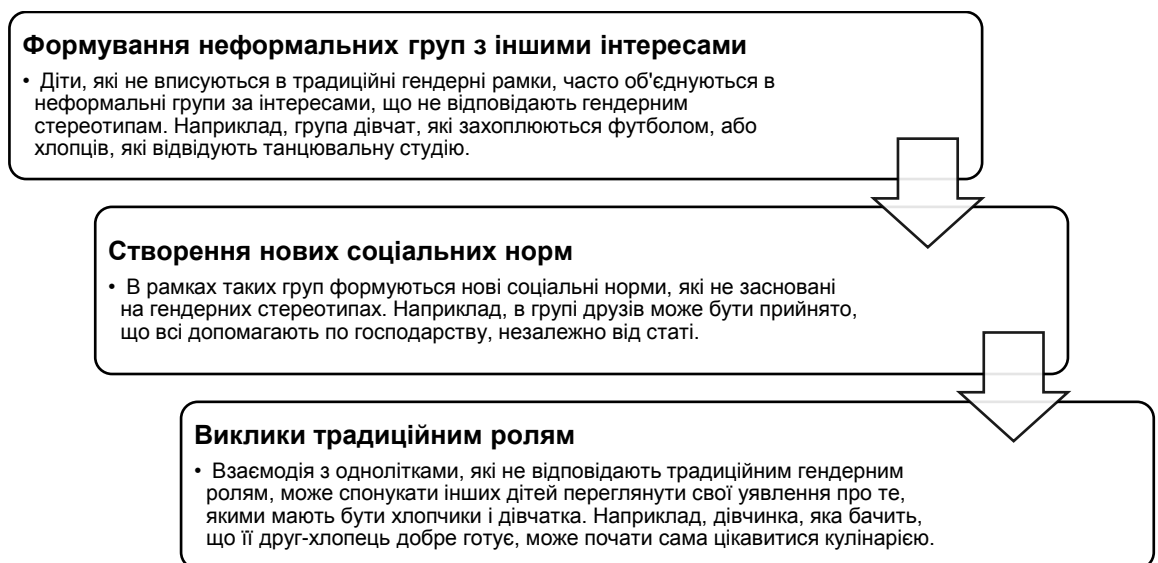

Рисунок 1.7. Як взаємодія з однолітками може порушувати гендерні норми

Втручання однолітків, наприклад, висловлювання сексистських зауважень або поведінки, може допомогти боротися зі шкідливими стереотипами та сприяти гендерній рівності в соціальних колах. Крім того,

ініціативи, керовані однолітками, такі як клуби гендерної різноманітності чи інклюзивні заходи, створюють безпечні простори для автентичного самовираження гендерно-неконформних осіб. Мережі підтримки рівних, які охоплюють різноманітні прояви гендерної ідентичності, сприяють почуттю приналежності та прийняття серед осіб, які можуть не відповідати традиційним гендерним очікуванням.

Гендерна ідентичність є складним і багатограним аспектом людського розвитку, на який впливають різноманітні фактори, включаючи особистісні характеристики, такі як темперамент і самооцінка. Розуміння того, як ці індивідуальні риси взаємодіють і впливають на формування гендерної ідентичності, має вирішальне значення для розуміння складнощів людської поведінки та самосприйняття.

Темперамент, який відноситься до вроджених поведінкових і емоційних схильностей індивіда, відіграє значну роль у формуванні поведінки та уподобань з раннього дитинства [5]. Дослідження показали, що певні риси темпераменту, такі як наполегливість, чутливість і комунікабельність, можуть впливати на розвиток гендерних інтересів і поведінки. Наприклад, дитина з більш напористим темпераментом може бути залучена до діяльності, традиційно пов'язаної з її статтю, тоді як чутлива дитина може демонструвати переваги, які збігаються з протилежною статтю. Дослідження також пов'язують особливі риси темпераменту, такі як здатність до адаптації та наполегливість, із формуванням стабільної гендерної ідентичності з часом.

Самооцінка, яка стосується загального почуття власної гідності та цінності людини, відіграє вирішальну роль у розвитку гендерної ідентичності. Зв'язок між самооцінкою та самосприйняттям гендерної ідентичності є заплутаним, причому низька самооцінка часто перешкоджає дослідженню та прийняттю своєї гендерної ідентичності [14]. Люди з низькою самооцінкою можуть боротися з суспільними очікуваннями та нормами, пов'язаними з статтю, що призводить до внутрішніх конфліктів і плутанини. Навпаки, дослідження підкреслили взаємозв'язок між здоровою

самооцінкою та позитивною гендерною ідентичністю, наголошуючи на важливості самосприйняття та впевненості в процесі формування гендерної ідентичності.

Взаємодія між темпераментом, самооцінкою та формуванням гендерної ідентичності є складною та динамічною, причому кожна особиста характеристика впливає на інші та формує їх у взаємний спосіб, табл. 1.8.

Таблиця 1.8

Взаємодія темпераменту, самооцінки та гендерної ідентичності

Харак-ка	Вплив на формування гендерної ідентичності	Приклад
Темперамент		
Екстраверсія	Екстраверти часто більш відкриті до нового досвіду і соціальних взаємодій, що може сприяти формуванню більш гнучкої гендерної ідентичності.	Дівчинка з екстравертним темпераментом може легко вписатися в хлопчачі ігри, не відчуючи при цьому тиску дотримуватися гендерних стереотипів.
Інтроверсія	Інтроверти можуть бути більш схильні до самоаналізу і менш залежними від соціального схвалення, що може дати їм більше свободи в експресії своєї гендерної ідентичності.	Хлопець з інтровертним темпераментом може відчувати себе комфортно, займаючись творчими хобі, які традиційно вважаються жіночими.
Емоційна стабільність	Люди з високою емоційною стабільністю можуть легше справлятися з тиском, пов'язаним з невідповідністю гендерним очікуванням.	Хлопець, який не відповідає традиційним чоловічим стереотипам, може відчувати менше тривоги і сорому завдяки високій емоційній стабільності.
Самооцінка		
Висока самооцінка	Люди з високою самооцінкою більш впевнені в собі і готові відстоювати свою індивідуальність, що може сприяти формуванню більш автентичної гендерної ідентичності.	Дівчинка з високою самооцінкою може не боятися висловлювати свої думки і почуття, навіть якщо вони не відповідають традиційним жіночим ролям.
Низька самооцінка	Люди з низькою самооцінкою можуть бути більш схильні до конформності і прагнення досягти соціального схвалення, що може призвести до підпорядкування гендерним стереотипам.	Хлопець з низькою самооцінкою може відчувати тиск дотримуватися традиційних чоловічих ролей, щоб заслужити повагу однолітків.
Взаємодія		
Темперамент і самооцінка	Екстраверти з високою самооцінкою, як правило, більш відкриті до нового досвіду і менш схильні до впливу соціальних стереотипів.	Дівчинка з екстравертним темпераментом і високою самооцінкою може легко спробувати різні види діяльності, не турбуючись про те, що подумают інші.

Само-оцінка і гендерна ідентичність	Висока самооцінка допомагає людям приймати свою гендерну ідентичність, навіть якщо вона не відповідає традиційним нормам.	Хлопець, який ідентифікує себе як небінарний, може відчувати себе більш впевнено завдяки високій самооцінці.
-------------------------------------	---	--

Темпераментні риси можуть впливати на самооцінку, впливаючи на те, як люди сприймають і реагують на соціальні ознаки, пов'язані зі статтю, тоді як самооцінка може модулювати вираження темпераменту в різних контекстах. Незважаючи на взаємопов'язаний характер цих факторів, дослідження в цій галузі стикаються з проблемами через заплутану мережу задіяних змінних. Потрібні подальші дослідження, щоб розгадати нюанси взаємозв'язків між темпераментом, самооцінкою та формуванням гендерної ідентичності, проливши світло на механізми, що лежать в основі розвитку людської ідентичності.

Підсумовуючи, особистісні характеристики, такі як темперамент і самооцінка, відіграють ключову роль у формуванні гендерної ідентичності, формуванні поведінки, уподобань і самосприйняття людей. Розуміння того, як ці фактори взаємодіють і впливають один на одного, є важливим для розуміння складності розвитку гендерної ідентичності. Глибше заглиблюючись у складні взаємозв'язки між темпераментом, самооцінкою та гендерною ідентичністю, дослідники можуть надати цінну інформацію, яка покращить наше розуміння людської різноманітності та індивідуальності.

1.3. Психосоціальні особливості юнацького віку

Психосоціальні особливості молоді охоплюють складну взаємодію різних факторів, які формують її поведінку, ставлення та взаємодію з навколишнім світом. Заглибимося у вплив сімейної динаміки, стосунків з однолітками та культурних факторів на психосоціальний розвиток молоді. Досліджуючи ці ключові аспекти, ми можемо отримати глибше розуміння

заплутаної мережі факторів, які сприяють формуванню психосоціальних особливостей молоді.

Сімейна динаміка відіграє вирішальну роль у формуванні психосоціальних особливостей молоді. Вплив стилю виховання на поведінку та психічне здоров'я молоді є глибоким. Авторитетне батьківство, яке характеризується теплотою та підтримкою в поєднанні з належним рівнем контролю, було пов'язане з позитивними результатами, такими як підвищення самооцінки та краща успішність у молоді [32].

Навпаки, авторитарний або недбалий стиль виховання може призвести до проблем поведінки та емоційних труднощів. Брати, сестри та структура сім'ї також впливають на ставлення молоді та соціальні взаємодії. Наприклад, дослідження показують, що підтримка братів і сестер може сприяти розвитку співчуття та соціальних навичок у молоді. Крім того, моделі сімейного спілкування відіграють значну роль в емоційному розвитку молоді. Відкрите та здорове спілкування в сім'ї сприяє довірі та емоційному благополуччю молоді, тоді як брак спілкування може призвести до непорозумінь і конфліктів.

Стосунки з однолітками є ще одним ключовим фактором у формуванні психосоціальних особливостей молоді [5]. Вплив тиску однолітків на прийняття рішень і поведінку є загальною проблемою в підлітковому віці. Однолітки можуть спонукати молодь до ризикованої поведінки або відповідати соціальним нормам, що впливає на їхній розвиток і добробут. З іншого боку, мережі соціальної підтримки забезпечують важливу основу для розвитку підлітків. Позитивні стосунки з однолітками можуть запропонувати емоційну підтримку, розвинути стійкість і покращити соціальні навички молоді. У сучасну цифрову епоху не можна не помітити вплив соціальних медіа та технологій на соціалізацію молоді та самооцінку [4]. Постійний контакт із платформами соціальних медіа та онлайн-взаємодіями може сформувати уявлення про власну гідність та ідентичність, що призводить як

до позитивних, так і до негативних наслідків для психосоціального благополуччя молоді.

Культурні чинники також справляють значний вплив на психосоціальні особливості молоді. Культурні норми та цінності відіграють ключову роль у формуванні особистості молоді. Зростання в культурі, яка наголошує на колективізмі, може сприяти міцним сімейним зв'язкам і зв'язкам у громаді, тоді як індивідуалістичні культури можуть надавати пріоритет особистим досягненням і незалежності. Освіта та соціально-економічний статус є критично важливими детермінантами прагнень і можливостей молоді. Доступ до якісної освіти та ресурсів може надати молоді можливість досягати своїх цілей і робити вагомий внесок у розвиток суспільства [25]. Однак відмінності в освітніх можливостях і соціально-економічному статусі можуть створювати перешкоди для деяких молодих людей, обмежуючи їхній потенціал для зростання та успіху. Більше того, суспільні очікування та стереотипи, засновані на культурному середовищі, можуть вплинути на психічне здоров'я та благополуччя молоді. Дискримінація та упередження можуть призвести до почуття відчуженості та низької самооцінки серед молоді, підкреслюючи важливість сприяння інклюзивності та різноманітності в суспільстві.

У молодості люди зазнають значного прогресу в своїх процесах мислення, які закладають основу складних когнітивних здібностей, табл. 1.9. Одним з найважливіших аспектів когнітивного розвитку в молоді є розвиток навичок критичного мислення.

Таблиця 1.9

Прогрес у процесах мислення в молодості

Процес мислення	Опис змін у молодості	Приклади
Абстрактне мислення	Здатність мислити про поняття, ідеї та принципи, які не мають конкретного фізичного втілення.	Підліток починає цікавитися філософією, релігією та соціальними проблемами.
Гіпотетико-дедуктивне мислення	Здатність будувати гіпотези, виводити з них наслідки і перевіряти їх на практиці.	Підліток планує експеримент з хімії, щоб перевірити свою гіпотезу.

Комбінаторне мислення	Здатність бачити різні варіанти вирішення проблеми і порівнювати їх.	Студент розглядає кілька варіантів вступу до університету і зважає всі "за" і "проти" кожного з них.
Рефлексія	Здатність аналізувати свої думки, почуття і поведінку, а також розуміти мотиви інших людей.	Підліток веде щоденник, в якому роздумує про свої стосунки з друзями.
Креативність	Здатність генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення і мислити за межами шаблонів.	Молода художниця експериментує з різними стилями живопису.

У міру того, як молоді люди долають академічні труднощі та реальні життєві ситуації, вони вчаться критично аналізувати інформацію, оцінювати аргументи та робити обґрунтовані судження. Наприклад, підлітки можуть брати участь у дебатах або розв'язувати завдання, які вимагають від них розгляду багатьох точок зору, перш ніж дійти висновку. Крім того, розвиток здатності розв'язувати проблеми є ключовим компонентом когнітивного розвитку молоді. Стикаючись з різними перешкодами та головоломками, молоді люди вдосконалюють свої навички вирішення проблем, використовуючи логіку, креативність і винахідливість.

Шляхом проб і помилок вони вчаться розробляти ефективні стратегії для подолання труднощів, сприяючи стійкості та адаптації перед лицем труднощів. Крім того, набуття навичок прийняття рішень є ключовим аспектом когнітивного розвитку молоді [19]. Коли підлітки переходять у доросле життя, їм доводиться приймати дедалі складніші рішення, які мають довгострокові наслідки. Зважаючи на варіанти, передбачаючи результати та розмірковуючи про минулий досвід, молоді люди вдосконалюють свої здібності приймати рішення та стають більш вправними у прийнятті свідомого вибору, який відповідає їхнім цілям і цінностям.

Когнітивний розвиток у молодості: процеси пам'яті відіграють вирішальну роль у когнітивному розвитку в молодості, впливаючи на те, як інформація кодується, зберігається та отримується, рис. 1.8.

Одним з основних аспектів розвитку пам'яті є формування короткочасної пам'яті. У міру того, як молоді люди знайомляться з новим матеріалом і досвідом, обсяг їхньої короткочасної пам'яті розширюється, що

дозволяє їм тимчасово утримувати інформацію та маніпулювати нею. Наприклад, студенти можуть використовувати короткочасну пам'ять, щоб запам'ятати ключові поняття під час лекції або згадати інструкції під час виконання завдання.

•Кодування інформації	•Зберігання інформації	•Отримання інформації
<ul style="list-style-type: none"> • Молодий мозок надзвичайно ефективно кодує нову інформацію, пов'язуючи її з існуючими знаннями та емоціями. Це дозволяє створювати міцніші нейронні зв'язки і краще запам'ятовувати інформацію. • Приклад: Підліток, який готується до іспиту з історії, може пов'язати історичні події з улюбленим фільмом або музичною композицією, що допоможе йому краще запам'ятати дати і факти. 	<ul style="list-style-type: none"> • Мозок молодої людини має велику пластичність, що дозволяє йому ефективно зберігати великі обсяги інформації. • Приклад: Студент може легко запам'ятати велику кількість термінів і формул для іспиту з математики. 	<ul style="list-style-type: none"> • Швидкість і точність відтворення інформації з пам'яті також покращується в молодості. Це дозволяє молодим людям швидко приймати рішення і ефективно вирішувати проблеми. • Приклад: Підліток може швидко пригадати правила гри, щоб виграти в шахи.

Рисунок 1.8. Когнітивний розвиток у молодості: роль процесів пам'яті

Крім того, покращення довгострокової пам'яті є важливою віхою в когнітивному розвитку молоді. Завдяки повторному контакту, репетиціям і опрацюванню молоді люди покращують свою довгострокову пам'ять, що дозволяє їм зберігати інформацію протягом тривалого часу. Наприклад, повторний перегляд навчальних матеріалів, поєднання нової інформації з наявними знаннями та відпрацювання технік пошуку можуть посилити довгострокову пам'ять у молодості.

Крім того, розвиток стратегій і методів пам'яті має важливе значення для оптимізації роботи пам'яті в молодості. Застосовуючи мнемонічні пристрої, ефективно організовуючи інформацію та практикуючи вправи на пошук, молоді люди можуть підвищити ефективність пам'яті та точність пригадування. Ці стратегії покращення пам'яті не лише підтримують

академічні успіхи, але й сприяють загальній когнітивній стійкості та адаптивності.

Одним із ключових аспектів когнітивного розвитку в молоді є посилення вибіркової уваги, рис. 1.9.

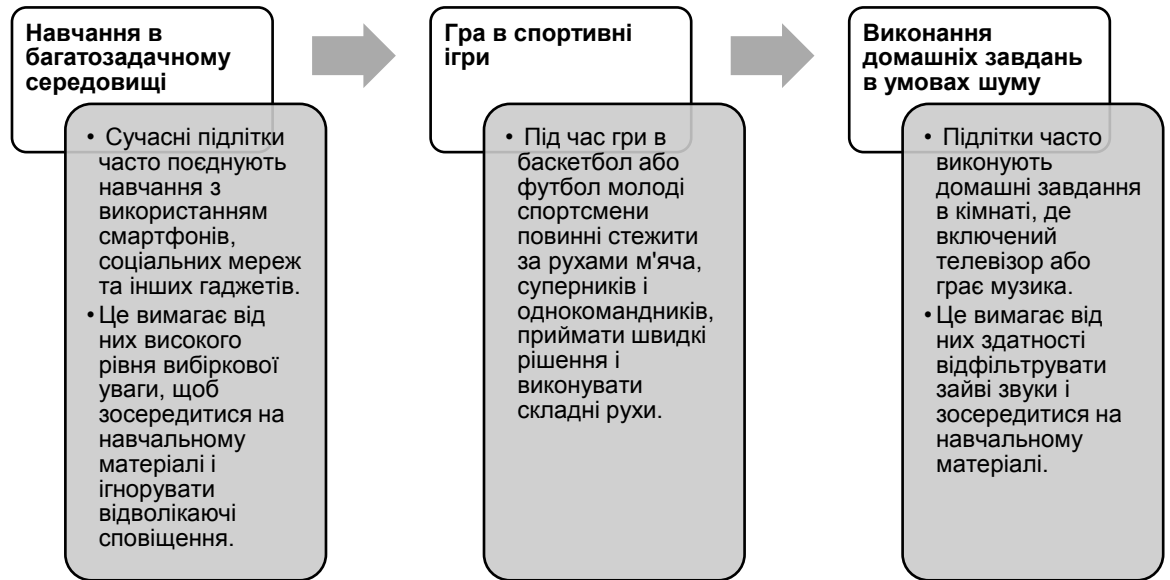

Рисунок 1.9. Приклади посилення вибіркової уваги в молодості

Завдяки практиці та взаємодії зі стимулами молоді люди вчаться вибірково зосереджуватися на актуальній інформації, відфільтровуючи відволікаючі фактори. Наприклад, учні можуть покращити свої навички вибіркової уваги, активно слухаючи вчителя під час уроку, ігноруючи фоновий шум або переривання. Крім того, покращення стійкої уваги має вирішальне значення для когнітивного розвитку молоді, оскільки це дозволяє людям зберігати концентрацію протягом тривалого періоду.

Займаючись завданнями, які вимагають тривалої концентрації, наприклад, читанням довгого уривка або виконанням складного завдання, молоді люди покращують свої здібності до стійкої уваги та розвивають витривалість для тривалих розумових зусиль. Ця навичка особливо цінна в академічних умовах і професійних середовищах, які вимагають тривалої уваги та концентрації.

Крім того, розвиток навичок розділеної уваги є життєво важливим аспектом когнітивного розвитку в молоді, що дозволяє людям виконувати багато завдань одночасно та розподіляти увагу на кількох завданнях одночасно. Коли молоді люди поєднують академічні обов'язки, позакласні заходи та соціальні взаємодії, вони вдосконалюють свою здатність ефективно розподіляти увагу, перемикаючись між завданнями та керуючи конкуруючими вимогами до своїх когнітивних ресурсів [14]. Ця багатозадачність надає молоді цінні навички орієнтуватися в складнощах сучасного життя та збалансувати численні обов'язки.

Підлітки часто стикаються з безліччю труднощів і тиску, долаючи труднощі підліткового віку. У відповідь на ці стресори підлітки часто використовують механізми психологічного захисту, щоб захистити себе від неприємних емоцій або думок, табл. 1.10. Розуміння загальних захисних механізмів, якими користуються підлітки, впливу, який ці механізми можуть мати на їхню поведінку, і стратегій усунення неадаптивних захисних механізмів має вирішальне значення для підтримки їхнього емоційного благополуччя та розвитку.

Таблиця 1.10

Механізми психологічного захисту у підлітків

Механізм психологічного захисту	Опис	Приклад
Витіснення	Свідоме забування неприємних думок, почуттів або спогадів.	Підліток забуває про сварку з батьками, щоб не відчувати тривоги.
Заперечення	Відмова визнавати існування неприємної реальності.	Підліток, який погано склав іспит, каже собі, що він не готувався, тому результат його не турбує.
Проекція	Приписувати власні неприйнятні думки або почуття іншим людям.	Підліток, який відчуває гнів на друга, звинувачує друга в тому, що він на нього ображається.
Раціоналізація	Пошук логічних пояснень для своїх вчинків або почуттів, які насправді мають емоційне походження.	Підліток, який не був запрошений на вечірку, говорить, що і так не хотів туди йти.
Регресія	Повернення до більш дитячих форм поведінки.	Підліток, який переживає складний період, починає смоктати палець або занурюватися

		в ігри.
Ідентифікація	Прийняття рис або характеристик іншої людини, як правило, більш успішної або авторитетної.	Підліток починає наслідувати стиль одягу або поведінку свого улюбленого музиканта.
Сублімація	Перенаправлення неприйнятної енергії в соціально прийнятну діяльність.	Підліток, який відчуває гнів, займається спортом або творчістю.
Заміщення	Заміна одного об'єкта почуттів на інший.	Підліток, який не може висловити гнів на вчителя, свариться з другом.

У підлітковому віці підлітки зазвичай використовують декілька механізмів психологічного захисту, щоб впоратися з внутрішніми та зовнішніми стресовими факторами. Одним із поширених механізмів захисту є заперечення, коли люди відмовляються визнавати реальність чи факти. Наприклад, підліток може заперечувати існування проблеми зловживання психоактивними речовинами, незважаючи на чіткі докази її впливу на його життя.

Проекція є ще одним захисним механізмом, який часто спостерігається у підлітків, коли вони приписують власні небажані почуття чи риси іншим. Це може призвести до напружених стосунків з однолітками та членами родини. Крім того, раціоналізація передбачає створення логічних пояснень або обґрунтувань ірраціональної поведінки чи рішень. Наприклад, підліток може раціоналізувати надмірні ігри як спосіб подолати академічний стрес.

Використання захисних механізмів підлітками може суттєво вплинути на їх поведінку та самопочуття, рис. 1.10. Відмова, наприклад, може призвести до уникнення важливих питань або проблем, що призведе до подальших страждань у довгостроковій перспективі.

Подібним чином проекція може погіршити стосунки з однолітками та членами родини, оскільки підліток може проектувати свою невпевненість на інших, спричиняючи непорозуміння та конфлікти. Раціоналізація, з іншого боку, може перешкоджати особистісному зростанню та самосвідомості, заважаючи підлітку зіткнутися зі своїми глибинними проблемами та внести позитивні зміни у своє життя.

Ситуація 1: Заперечення та соціальна ізоляція	Ситуація 2: Проекція та конфлікти з однолітками
<ul style="list-style-type: none"> • Ситуація: Підліток відчуває сильний стрес через розлучення батьків. Він не хоче визнати, що це його турбує, і відмовляється говорити про свої почуття. • Захисний механізм: Заперечення. • Вплив на поведінку: <ul style="list-style-type: none"> • Соціальна ізоляція: Підліток може уникати спілкування з друзями та родичами, щоб уникнути розмов про розлучення. • Агресивна поведінка: Може проявляти агресію по відношенню до батьків або однолітків, спрямовуючи свій гнів на них. • Замкнутість: Стає замкнутим, мовчазним і відстороненим. • Вплив на самопочуття: <ul style="list-style-type: none"> • Почуття самотності: Відчуває себе самотнім і непорозумілим. • Тривога: Нездатність впоратися з емоціями може призводити до тривоги і страху. • Депресія: Тривале заперечення може призвести до розвитку депресії. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ситуація: Підліток відчуває невпевненість у своїх здібностях і побоюється невдачі. • Захисний механізм: Проекція. • Вплив на поведінку: <ul style="list-style-type: none"> • Обвинувачення інших: Він може звинувачувати однолітків у своїх невдачах, стверджуючи, що вони його не підтримують або заздять йому. • Конфлікти: Це може призводити до конфліктів з однолітками і ускладнювати соціальні взаємодії. • Ізоляція: Підліток може уникати ситуацій, де він може відчувати себе невпевнено, що призводить до соціальної ізоляції. • Вплив на самопочуття: <ul style="list-style-type: none"> • Низька самооцінка: Постійне порівняння себе з іншими і звинувачення їх у своїх проблемах підриває самооцінку. • Тривога: Страх невдачі може викликати тривогу і заважати нормальному функціонуванню. • Гнів: Постійне відчуття несправедливості може призводити до гніву і агресії.

Рисунок 1.10. Вплив захисних механізмів на поведінку та самопочуття підлітків

Щоб усунути дезадаптивні захисні механізми у підлітків, важливо надати їм механізми подолання та стратегії, які сприяють емоційному благополуччю та самосвідомості, табл. 1.11. Заохочення відкритого спілкування та вираження емоцій може допомогти підліткам досліджувати свої думки та почуття здоровим способом.

Таблиця 1.11

Механізми подолання та стратегії для підлітків

Стратегія подолання	Опис	Приклади
Розмови про почуття	Відкрите обговорення своїх емоцій з довіреними особами (батьками, друзями, терапевтом).	Ведення щоденника, участь у групових терапіях, розмови з батьками під час сімейної вечері.
Навчання навичкам управління	Використання технік релаксації, медитації, дихальних вправ для зниження рівня стресу.	Практика йоги, прогресивна м'язова релаксація, глибоке

стресом		дихання.
Фізична активність	Заняття спортом, танцями або іншими фізичними вправами для вивільнення енергії та покращення настрою.	Біг, плавання, заняття в спортивних секціях.
Здорове харчування	Збалансоване харчування забезпечує організм необхідними поживними речовинами, що сприяє кращому самопочуттю.	Вживання фруктів, овочів, цільнозернових продуктів, достатньої кількості води.
Достатній сон	Регулярний і якісний сон допомагає відновити сили та покращує концентрацію уваги.	Створення сприятливих умов для сну (темна кімната, тиша), відмова від гаджетів перед сном.
Розвиток хобі та інтересів	Заняття улюбленою справою допомагає відволіктися від негативних думок і підвищує самооцінку.	Малювання, музика, читання, колекціонування.
Соціальні зв'язки	Підтримка дружніх відносин і спілкування з однолітками допомагає відчувати себе частиною спільноти.	Приєднання до клубів за інтересами, участь у волонтерських проєктах.
Професійна допомога	Консультації психолога можуть бути корисними для розробки індивідуальних стратегій подолання та вирішення складних ситуацій.	Індивідуальна або групова психотерапія.

Надання підтримки та вказівок у розвитку здорових механізмів подолання, таких як практики усвідомленості або ведення щоденника, може розширити можливості підлітків для ефективного керування стресом та емоціями. Крім того, терапія та консультигування можуть бути корисними, допомагаючи підліткам досліджувати глибинні проблеми, які сприяють використанню захисних механізмів, зрештою сприяючи самосвідомості та емоційному зростанню.

Соціальні проблеми серед молоді викликають серйозне занепокоєння в сучасному суспільстві, де девіантна поведінка та залежності є двома поширеними проблемами, які часто вражають молодих людей [14]. Девіантна поведінка охоплює низку дій, які суперечать суспільним нормам, тоді як залежність може проявлятися в різних формах, таких як зловживання психоактивними речовинами та одержимість технологіями. Розуміння корінних причин, наслідків і потенційних рішень цих соціальних проблем має вирішальне значення для вирішення проблеми добробуту молодого покоління.

Девіантна поведінка серед молоді – складна проблема, яка включає такі дії, як правопорушення, вандалізм та агресія. Вплив однолітків, сімейна динаміка та суспільний тиск є ключовими факторами, що сприяють девіантній поведінці молодих людей. Наприклад, підлітки можуть вдаватися до ризикованої поведінки, щоб влитися в певну соціальну групу або через брак батьківського контролю [38]. Вплив девіантної поведінки на молодь і суспільство може бути глибоким, призводячи до юридичних наслідків, проблем з навчанням і напружених стосунків. Розгляд девіантної поведінки потребує багатогранного підходу, який враховує динаміку особистості, сім'ї та громади.

Наркоманія є ще однією поширеною соціальною проблемою серед молоді, серед яких зловживання психоактивними речовинами, технологічна залежність та азартні ігри є поширеними типами. Основні причини залежності в молодості часто пов'язані зі стресом, травмою та відсутністю здорових механізмів подолання. Наприклад, підлітки можуть звертатися до речовин або надмірного часу перед екраном, щоб уникнути емоційного стресу чи тиску однолітків. Наслідки залежності для фізичного та психічного здоров'я молодих людей, а також їхніх стосунків можуть бути серйозними та тривалими [8]. Ефективні заходи для боротьби зі залежностями повинні вирішувати основні проблеми, одночасно надаючи підтримку та ресурси для відновлення.

Для ефективного вирішення соціальних проблем молоді необхідні профілактичні заходи, стратегії втручання та залучення громади. Профілактичні програми, зосереджені на освіті, обізнаності та формуванні навичок, можуть надати молодим людям можливість робити здоровий вибір і протистояти негативному впливу. Заходи втручання, такі як консультування, терапія та групи підтримки, пропонують важливу підтримку для молоді, яка бореться з девіантною поведінкою або залежністю. Крім того, залучення громади та співпраця зі школами, родинами та фахівцями з питань психічного здоров'я можуть створити мережу підтримки, яка відповідає

цілісним потребам молодих людей, які стикаються з соціальними проблемами.

На завершення можна сказати, що вирішення соціальних проблем серед молоді, таких як девіантна поведінка та залежності, потребує комплексних спільних зусиль різних зацікавлених сторін. Розуміючи основні причини, наслідки та потенційні шляхи вирішення цих проблем, суспільство може краще підтримувати добробут і розвиток молодого покоління. Розширення можливостей молоді з необхідними інструментами та ресурсами для вирішення проблем і прийняття позитивного вибору має вирішальне значення для побудови більш здорової та стійкої спільноти в майбутньому.

1.4. Особливості раннього і пізнього юнацького віку

Юнацький вік є надзвичайно важливим етапом психосоціального розвитку, який охоплює період від підліткового віку до молоді дорослості. Цей період характеризується інтенсивними змінами в різних сферах життєдіяльності, включаючи когнітивний, емоційний, соціальний та моральний розвиток.

Рання юність характеризується пошуком самовизначення в умовах посилення соціального тиску та зміцнення відносин з однолітками. У цей період відбувається активне формування самосвідомості, що супроводжується питаннями про власне місце у світі, відповідність соціальним очікуванням та стереотипам. Молоді люди починають усвідомлювати свою індивідуальність, але при цьому часто намагаються відповідати усталеним нормам, які пропонуються їхнім найближчим соціальним середовищем. Одним із ключових чинників, що впливають на цей процес, є взаємодія з однолітками, які виступають як моделі для наслідування та джерела зворотного зв'язку щодо соціально прийнятної поведінки. Водночас сімейні цінності та очікування також продовжують відігравати

важливу роль, сприяючи формуванню уявлень про соціальні ролі та поведінкові стандарти.

На когнітивному рівні у ранній юності спостерігається прогрес у розвитку абстрактного мислення, але здатність до критичного аналізу соціальних норм і стереотипів ще перебуває на початковій стадії. Згідно з теорією когнітивного розвитку Жана Піаже, підлітки цього віку перебувають на стадії формальних операцій, яка дозволяє їм оперувати абстрактними категоріями, але їхній досвід аналізу та інтеграції складної інформації все ще обмежений. Це може призводити до чорно-білого сприйняття соціальної реальності, у тому числі й гендерних ролей, що зумовлює сильну орієнтацію на усталені стереотипи.

Емоційна сфера ранньої юності зазнає значних змін, які часто супроводжуються коливаннями настрою, підвищеною емоційною чутливістю та схильністю до конфліктів. Підлітки прагнуть до більшої незалежності від батьків, що нерідко викликає суперечки, але водночас вони гостро потребують схвалення з боку однолітків. Емоційна нестабільність цього віку є наслідком перебудови нервової системи, зокрема процесів розвитку префронтальної кори, яка відповідає за самоконтроль та емоційну регуляцію. Водночас соціальний тиск, включаючи очікування щодо виконання традиційних гендерних ролей, часто ускладнює процес формування стійкої самосвідомості.

Пізня юність є наступним етапом, який характеризується більшою автономністю у прийнятті рішень, зростанням когнітивної зрілості та зміцненням емоційної стабільності. Молоді люди у цьому віці зазвичай мають більший життєвий досвід, який дозволяє їм критично переосмислювати усталені норми та стереотипи. У пізній юності самосвідомість стає більш інтегрованою, що сприяє усвідомленню власних цінностей, ідентичності та життєвих цілей. На цьому етапі молодь частіше орієнтується на внутрішні переконання, ніж на зовнішні очікування, що

створює сприятливі умови для формування індивідуальної моделі поведінки, включаючи гендерну ідентичність.

Когнітивні можливості молоді пізнього юнацького віку дозволяють їм глибше розуміти абстрактні концепції, такі як справедливість, рівність і самореалізація. Ця здатність критично мислити сприяє перегляду традиційних уявлень про гендер і формуванню більш гнучкого підходу до соціальних ролей. Крім того, розвиток емпатії та здатності до рефлексії створює умови для гармонійного поєднання маскулінних та фемінних рис, що сприяє зростанню рівня андрогінності.

Емоційна зрілість пізньої юності відображається у здатності регулювати емоції, розуміти власні потреби та встановлювати конструктивні стосунки з іншими людьми. У цьому віці молоді люди стають менш залежними від зовнішніх оцінок і більше орієнтуються на власні почуття та переконання. Це дозволяє їм розвивати стійкішу самооцінку, яка сприяє прийняттю себе такими, якими вони є, незалежно від гендерних стереотипів.

Соціальний контекст пізньої юності також змінюється, адже молодь цього віку часто виходить за межі шкільного середовища і вступає до університету чи на роботу, де стикається з різноманітнішими поглядами на соціальні ролі. Це розширення соціального досвіду дозволяє їм формувати більш складну та індивідуалізовану гендерну ідентичність. У сучасному світі, де значно зростає роль масової культури, медіа та глобалізації, молодь пізньої юності частіше має доступ до ідей гендерної рівності та інклюзивності, що додатково сприяє відходу від стереотипних уявлень.

Рання юність характеризується інтенсивним розвитком самосвідомості, пошуком власного "я" та намаганнями відповідати соціальним очікуванням, які часто включають жорсткі гендерні стереотипи. У цьому віці підлітки зазвичай прагнуть знайти своє місце у суспільстві, зокрема, через прийняття традиційних гендерних ролей, які виступають як стабільна структура для їхньої самосвідомості. Соціальний тиск, що включає гендерні очікування з боку однолітків, батьків та суспільства в цілому, сприяє більшому впливу цих

стереотипів на формування гендерної ідентичності. Як наслідок, рівень андрогінності в ранній юності є відносно низьким, оскільки молоді люди орієнтуються на зовнішні нормативні рамки.

Пізня юність, навпаки, є періодом більшої автономії, когнітивної зрілості та критичного переосмислення власного досвіду. У цьому віці молода людина починає глибше розуміти власну ідентичність, у тому числі й гендерну, та відходити від жорстких стереотипів, які обмежують її самовираження. Самосвідомість у цей період стає більш інтегрованою, що створює умови для розвитку андрогінності. Дослідження показують, що у пізній юності молодь частіше демонструє більшу відкритість до нового досвіду, здатність ставити під сумнів традиційні гендерні ролі та розвивати індивідуальну, нестереотипну модель поведінки. Соціальні фактори, такі як більша незалежність від батьків та розширення кола міжособистісних взаємодій, також сприяють зростанню рівня андрогінності.

Рівень андрогінності у молоді також залежить від впливу соціокультурного середовища. У ранній юності вплив гендерних стереотипів є особливо сильним через процеси соціалізації в школі, сім'ї та групах однолітків. У пізній юності молода людина частіше зазнає впливу різноманітних культурних ідеалів, які сприяють переосмисленню традиційних уявлень про гендер. Наприклад, у сучасному глобалізованому світі молодь має доступ до різних джерел інформації, які акцентують увагу на гендерній рівності, свободі самовираження та важливості індивідуальності.

Окрім того, соціальні трансформації, пов'язані із сучасним феміністичним рухом та зростанням уваги до прав ЛГБТК+ спільнот, сприяють формуванню більш інклюзивного та толерантного підходу до гендерної ідентичності. Це створює умови для розвитку андрогінності, особливо у пізній юності, коли особистість має достатньо когнітивних і соціальних ресурсів для інтеграції маскулітних і фемінних рис.

Когнітивний розвиток також відіграє ключову роль у формуванні андрогінності. Згідно з теорією когнітивного розвитку Жана Піаже, у пізній

юності особистість досягає стадії формальних операцій, яка дозволяє аналізувати абстрактні поняття, такі як гендер, у більш складний спосіб. Це сприяє переосмисленню раніше засвоєних стереотипів і прийняттю гнучкішої моделі поведінки. Емоційна зрілість, яка посилюється у пізній юності, також сприяє розвитку андрогінності. Молодь цього віку частіше демонструє емоційну стабільність і здатність до емпатії, що дозволяє інтегрувати як маскулінні, так і фемінні риси без почуття внутрішнього конфлікту.

Висновки до розділу 1

Дослідження гендерної ідентичності в юнацькому віці – це актуальна та багатогранна тема, яка вимагає комплексного підходу. Формування гендерної ідентичності – це складний процес, що відбувається під впливом біологічних, соціальних та культурних факторів. Юнацький вік – це період активного пошуку себе, коли молоді люди формують свої погляди на світ, на своє місце в ньому, на взаємини з іншими людьми. Гендерна ідентичність є невід'ємною частиною цього процесу.

Теоретико-методологічні засади дослідження гендерної ідентичності включають в себе інтегральний, міждисциплінарний підхід, врахування культурного та історичного контексту, а також індивідуальних особливостей кожної людини. Дослідження гендерної ідентичності передбачає вивчення процесів її формування, впливу соціальних факторів, гендерних стереотипів, гендерних ролей та проблем, з якими стикаються підлітки, пов'язаних з їхньою гендерною ідентичністю.

Для дослідження гендерної ідентичності використовується широкий спектр методів, таких як анкетування, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів та експериментальні методи. Результати таких досліджень можуть бути використані для розробки ефективних програм освіти, попередження

гендерної дискримінації, підтримки підлітків з нетрадиційною гендерною ідентичністю.

Важливо розуміти, що гендерна ідентичність – це динамічне поняття, яке може змінюватися протягом життя. Тому дослідження гендерної ідентичності в юнацькому віці є особливо важливим, оскільки саме в цей період закладаються основи для подальшого формування особистості.

Підсумовуючи, можна сказати, що дослідження гендерної ідентичності в осіб юнацького віку є багатограним і актуальним напрямком наукових досліджень. Воно дозволяє глибше зрозуміти особливості розвитку підлітків, а також розробити ефективні стратегії для їхньої підтримки.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1. Методика та організація дослідження

Дослідження особливостей гендерної ідентичності в осіб юнацького віку передбачає ретельне методичне забезпечення, що є запорукою об'єктивності та достовірності отриманих результатів. Юнацький вік є важливим етапом у становленні особистості, коли активно формуються уявлення про себе, свої соціальні ролі та гендерну ідентичність. Це зумовлює необхідність використання комплексного підходу до вивчення цього феномену, який би враховував як гендерні, так і особистісні аспекти.

Модель дослідження базується на інтеграції ключових конструктів, що відображають гендерну ідентичність та особистісні характеристики юнаків і дівчат. Вона враховує взаємозв'язки між маскуліністю, фемінінністю, андрогінністю, міжособистісними взаєминами та базовими рисами особистості, що сприяє формуванню комплексного розуміння процесу становлення гендерної ідентичності в юнацькому віці.

Теоретичні засади

- 1. Гендерна ідентичність як багатовимірний конструкт**
Гендерна ідентичність розглядається як поєднання маскулінності, фемінінності та андрогінності, що формується під впливом як індивідуальних психологічних особливостей, так і соціокультурного середовища.
- 2. Міжособистісні взаємини як чинник гендерного самовизначення**
Взаємодія з іншими людьми через механізми прив'язаності (тривожність та уникнення близькості) впливає на гендерну саморефлексію та стійкість ідентичності.
- 3. Особистісні характеристики як модератори гендерної ідентичності**
Екстраверсія та відкритість до нового досвіду визначають здатність до адаптації та переосмислення традиційних гендерних ролей, сприяючи формуванню більш гнучкої (андрогінної) ідентичності.

Таблиця 2.1

Операціоналізація конструктів дослідження

Компоненти моделі	Опис
Гендерна ідентичність	Маскулінність, фемінінність та андрогінність (визначаються за методикою Сандри Бем та шкалою XII FPI).
Міжособистісні взаємини	Тривожність у відносинах прив'язаності та уникнення близькості (за опитувальником «Досвід близьких стосунків»).
Базові особистісні характеристики	Екстраверсія та відкритість до нового досвіду (за методикою TIPI-UKR).

Зв'язки між компонентами

- 1. Роль базових особистісних характеристик у формуванні гендерної ідентичності**
  - Відкритість до нового досвіду асоціюється з андрогінністю як гнучкою формою гендерної ідентичності, що поєднує риси маскулінності та фемінінності.

- Висока екстраверсія сприяє більш виразному прояву маскулінних рис, зокрема лідерських якостей та соціальної активності.

2. Вплив міжособистісних взаємин на гендерну ідентичність

- Тривожність у прив'язаності може посилювати схильність до фемінінних рис через потребу у підтримці та емоційній близькості.
- Уникнення близькості може бути пов'язаним із маскулінністю через акцент на автономії та самостійності.

3. Різниця між ранньою і пізньою юністю

- Рівень андрогінності є вищим у осіб пізньої юності порівняно з особами ранньої юності.

У центрі моделі знаходиться гендерна ідентичність, яка визначається рівнями маскулінності, фемінінності та андрогінності. З одного боку, вона пов'язана із міжособистісними взаєминами (тривожність і уникнення близькості), а з іншого — з базовими особистісними характеристиками (екстраверсія та відкритість до нового досвіду). Обидві групи чинників взаємодіють між собою, модулюючи прояви гендерної ідентичності.

Модель дозволяє комплексно аналізувати гендерну ідентичність через призму особистісних та міжособистісних чинників. Вона не лише відображає взаємозв'язки між досліджуваними конструктами, але й допомагає виявити механізми, що сприяють формуванню адаптивної та гнучкої гендерної ідентичності в юнацькому віці.

2.2 Підбір методичного інструментарію

Ефективне дослідження гендерної ідентичності осіб юнацького віку вимагає ретельного підбору методичного інструментарію, який забезпечить достовірність, об'єктивність та багатовимірність отриманих результатів. Гендерна ідентичність, як складний психологічний феномен, включає в себе низку ключових компонентів, серед яких маскулінність, фемінінність,

андрогінність, а також особистісні та міжособистісні характеристики. Для їх вивчення необхідно використати методики, що дозволяють оцінити не лише базові гендерні прояви, а й їхній зв'язок з емоційними, когнітивними та соціальними аспектами.

Методика “Маскулінність – фемінінність” Сандри Бем в адаптації Т. Говорун та Я. Моргуна

Методика Сандри Бем є однією з найвідоміших у психології для визначення психологічної статі, яка відображає не біологічну, а психосоціальну складову гендерної ідентичності. Вона дозволяє виміряти рівні маскулінності, фемінінності та андрогінності як окремих характеристик особистості. Методика досліджує, наскільки в особистості представлені риси, які традиційно вважаються типовими для чоловіків (маскулінність) або жінок (фемінінність), а також визначає можливість одночасного прояву цих характеристик (андрогінність).

Маскулінність охоплює такі риси, як незалежність, впевненість у собі, аналітичне мислення, здатність до лідерства, амбіційність. Фемінінність включає емоційну чутливість, співчутливість, ніжність, здатність до співпереживання, поступливість. Андрогінність, у свою чергу, відображає рівновагу між цими двома полярними якостями, демонструючи психологічну гнучкість та адаптивність.

Методика представляє собою опитувальник, що включає 60 тверджень, які стосуються різних особистісних якостей. Респонденти мають оцінити, наскільки кожне з тверджень відповідає їхній власній поведінці чи сприйняттю себе. Ключ до методики дозволяє підрахувати три основні показники: маскулінності (M), фемінінності (F) та інтегрального індексу андрогінності (IS).

Розрахунок проводиться за формулами:

- **Маскулінність (M)** = сума балів за маскулінні якості / 20.
- **Фемінінність (F)** = сума балів за фемініні якості / 20.
- **Індекс андрогінності (IS)** = $(F - M) \times 2,322$.

Значення IS дозволяє визначити психологічну стать:

- Значення від -1 до +1 — андрогінність.
- Значення менше -1 — маскулінність.
- Значення більше +1 — фемінінність.

Методика Сандри Бем є ключовою у дослідженні гендерної ідентичності, адже вона дозволяє не лише визначити переважну гендерну характеристику (маскулінність чи фемінінність), але й виявити наявність андрогінності як адаптивної форми гендерної ідентичності. У нашому дослідженні це дозволить:

1. Визначити, наскільки досліджувані юнаки та дівчата відповідають соціокультурним очікуванням щодо гендерних ролей.
2. Виявити рівень психологічної гнучкості (андрогінності) серед учасників, що є важливим фактором успішної соціалізації.
3. Аналізувати зв'язок між гендерними характеристиками та іншими конструктами, такими як тривожність, уникнення близькості чи відкритість до нового досвіду.

Таким чином, методика Сандри Бем забезпечує базу для розуміння гендерних уявлень та їхнього впливу на емоційну, соціальну та особистісну сфери юнаків і дівчат. Вона стане основою для виявлення тенденцій у формуванні гендерної ідентичності та її адаптивності в умовах сучасного соціокультурного середовища.

Методика багатфакторного особистісного опитувальника FPI (шкала XII «Маскулінізм – фемінізм»)

Шкала XII «Маскулінізм – фемінізм» у багатфакторному особистісному опитувальнику FPI спрямована на визначення психічних процесів, що переважають за чоловічим (маскулінність) або жіночим (фемінінність) типом. На відміну від методики Сандри Бем, ця шкала оцінює не лише прояви окремих рис, а й загальну тенденцію психічного функціонування особистості в контексті гендерної ідентичності.

Маскулінізм характеризується як орієнтація на самостійність, активність, впевненість у собі, лідерські амбіції та конкурентоспроможність. Фемінізм, навпаки, пов'язаний із емоційною чутливістю, відкритістю, емпатією, здатністю до турботи та соціальної підтримки.

FPI є стандартизованим опитувальником, який містить серію тверджень, що оцінюються респондентами відповідно до їхньої особистісної схильності. Шкала XII зосереджена саме на тих питаннях, які дозволяють визначити домінуючий стиль психічного функціонування: маскулінний чи фемінний.

Респонденти відповідають на твердження у форматі «так» або «ні», що дозволяє отримати кількісні дані. На основі підрахунку балів за шкалою XII визначається схильність особистості до маскулінізму або фемінізму.

У нашому дослідженні методика FPI буде використовуватись лише в контексті шкали XII «Маскулінізм – фемінізм», що дозволить:

1. Поглибити розуміння маскулінних та фемінних тенденцій у поведінці та психічних процесах досліджуваних.
2. Перевірити достовірність даних, отриманих за методикою Сандри Бем, через альтернативний підхід до оцінки маскулінності та фемінінності.
3. Виявити рівень гендерної поляризації або гнучкості у психічному функціонуванні досліджуваних осіб.

Шкала XII «Маскулінізм – фемінізм» відіграє важливу роль у вивченні гендерної ідентичності, оскільки вона дозволяє оцінити не лише окремі риси, а й загальний стиль психічного функціонування. У нашому дослідженні вона допомагає:

- Встановити співвідношення між гендерними характеристиками, визначеними за методикою Сандри Бем, і результатами шкали XII, що сприяє валідації отриманих даних.
- Аналізувати відмінності між юнаками та дівчатами у контексті схильності до маскулінізму чи фемінізму.

- Вивчити, як різні стилі психічного функціонування впливають на міжособистісні взаємодії та адаптивність в умовах юнацького віку.

Використання шкали XII багатофакторного опитувальника FPI дозволяє глибше зрозуміти, як маскулітність та фемітність інтегруються в загальну структуру особистості, та як ці характеристики впливають на гендерну ідентичність. Ця шкала додає додатковий рівень аналізу до результатів, отриманих за іншими методиками, що забезпечує комплексність і наукову обґрунтованість нашого дослідження.

Методика «Опитувальник досвіду близьких стосунків»

«Опитувальник досвіду близьких стосунків» спрямований на вивчення характеру міжособистісних взаємин і прив'язаності у контексті двох основних показників:

1. **Тривожність у відносинах прив'язаності** — відображає рівень переживання, пов'язаного із можливими втратами значущих відносин, страхом залишитись самотнім або недостатньо цінним для партнера.
2. **Уникнення близькості** — характеризує ступінь дискомфорту, який виникає при психологічному зближенні з іншою людиною, небажання залежати від партнера або розкривати свої почуття.

Ця методика дозволяє глибше зрозуміти, як респонденти будують міжособистісні стосунки, їхню емоційну залученість та рівень відкритості у взаєминах.

Опитувальник включає 36 тверджень, з яких 24 формують дві рівноважні шкали:

- **Шкала тривожності у відносинах прив'язаності** (твердження 3, 5, 8, 10, 12, 14, 16, 18, 22, 23, 25, 26).
- **Шкала уникнення близькості** (твердження 4, 7, 9, 13, 15, 17, 20, 21, 24, 27 — прямі; твердження 2, 19 — зворотні).

Респонденти оцінюють кожне твердження за шкалою, де кожна позитивна відповідь («так») нараховує 1 бал. Максимальна кількість балів для кожної шкали становить 12. Результати дозволяють визначити, наскільки

досліджуваний схильний до тривожного стилю прив'язаності або уникає психологічної близькості.

Ця методика є важливим доповненням до аналізу гендерної ідентичності, оскільки міжособистісна сфера відіграє ключову роль у самовизначенні молоді. Зокрема, вона дозволяє:

- Оцінити, як гендерні ролі впливають на взаємини з іншими людьми та здатність до емоційного зближення.
- Виявити, чи існують відмінності у стилях прив'язаності залежно від гендерної ідентичності (маскулінності, фемінінності чи андрогінності).

Використання цієї методики дозволяє інтегрувати міжособистісні аспекти у вивчення гендерної ідентичності, що значно розширює можливості аналізу. Дані, отримані за цим опитувальником, допоможуть визначити, як особливості емоційної близькості впливають на становлення особистості в юнацькому віці, та дозволять уточнити, якими є ключові чинники формування адаптивної гендерної ідентичності.

Методика TIPI-UKR в адаптації М. Кліманської та І. Галецької

Методика TIPI-UKR спрямована на вивчення базових особистісних характеристик, таких як екстраверсія, відкритість до нового досвіду, добросовісність, емоційна стабільність і дружелюбність. Вона допомагає оцінити, наскільки респонденти схильні до певного типу поведінки та мислення, а також їхню взаємодію з оточенням. У контексті нашого дослідження особливий акцент зроблено на шкалах **екстраверсії** та **відкритості до нового досвіду**, оскільки ці показники відіграють важливу роль у формуванні та вираженні гендерної ідентичності.

- **Екстраверсія** характеризує соціальну активність, ініціативність, прагнення до взаємодії з іншими, емоційну відкритість.
- **Відкритість до нового досвіду** відображає інтелектуальну гнучкість, готовність до змін, інтерес до нових ідей та вражень.

Методика включає серію пар характеристик, які респондент оцінює за ступенем своєї згоди чи незгоди. Шкала відповідей варіюється від

«абсолютно не погоджуюсь» до «абсолютно погоджуюсь», що дозволяє отримати кількісні показники за кожною шкалою.

Для кожної характеристики відповіді зводяться до числових балів, після чого обчислюються середні значення для кожної шкали. Це дає змогу класифікувати рівень екстраверсії, відкритості до нового досвіду та інших особистісних рис, що досліджуються.

TIPI-UKR доповнює інші методики, що використовуються у дослідженні, дозволяючи оцінити вплив базових особистісних характеристик на процес становлення гендерної ідентичності. У контексті нашого дослідження методика дозволяє:

1. Проаналізувати, як екстраверсія впливає на міжособистісну взаємодію та вираження гендерної ідентичності.
2. Дослідити, чи є відкритість до нового досвіду фактором, що взаємопов'язаний з андрогінністю, яка вважається адаптивною формою гендерної ідентичності.
3. Виявити взаємозв'язки між основними гендерними конструктами та базовими рисами особистості.

Методика TIPI-UKR забезпечує важливий особистісний контекст для розуміння гендерної ідентичності, дозволяючи дослідити її не лише як соціокультурний феномен, але й як частину інтегрованої особистісної структури. Це дає змогу глибше зрозуміти механізми формування гендерної ідентичності у юнацькому віці, а також уточнити роль базових особистісних характеристик у цьому процесі.

Висновки до розділу 2

У цьому розділі було обґрунтовано методичне забезпечення емпіричного дослідження особливостей гендерної ідентичності осіб юнацького віку. Проведений аналіз дозволив визначити методологічну базу дослідження, що відповідає поставленій меті, завданням та гіпотезам. Структура розділу, яка включає детальний опис методики та організації дослідження, а також підбір методичного інструментарію, забезпечила комплексність і цілісність підходу до аналізу феномену гендерної ідентичності.

Було викладено основні концептуальні положення дослідження. Гендерна ідентичність розглядається як багатовимірний конструкт, що інтегрує такі складові, як маскуліність, фемінінність та андрогінність, у поєднанні з міжособистісними характеристиками (тривожність у відносинах прив'язаності, уникнення близькості) та базовими особистісними рисами (екстраверсія, відкритість до нового досвіду). Було визначено ключові гіпотези дослідження, які припускають, що взаємодія особистісних і міжособистісних факторів взаємопов'язана з гендерною ідентичністю. Описано організацію емпіричного дослідження, яка враховує специфіку

вікової вибірки (юнаки та дівчата віком 17–22 роки) та дотримання етичних принципів.

Було здійснено підбір методичного інструментарію, який забезпечує достовірність і надійність результатів. Було обрано чотири основні методики: методика Сандри Бем для оцінки психологічної статі (маскулінність, фемінінність, андрогінність); шкала «Маскулінізм – фемінізм» багатofакторного особистісного опитувальника FPI для оцінки загальних тенденцій психічного функціонування за чоловічим або жіночим типом; опитувальник «Досвід близьких стосунків» для аналізу тривожності у відносинах прив'язаності та уникнення близькості; методика TIPI-UKR для вимірювання базових особистісних характеристик, зокрема екстраверсії та відкритості до нового досвіду. Кожна з методик доповнює інші, що дозволяє здійснити багатовимірний аналіз гендерної ідентичності.

Комплексний підхід до підбору методичного інструментарію базується на відповідності теоретичній моделі дослідження, забезпеченні валідності та надійності отриманих даних, а також адаптивності методик до цільової вибірки. Ці критерії дозволяють інтегрувати окремі результати в загальну картину, що відображає особливості гендерної ідентичності осіб юнацького віку.

Таким чином, було сформовано науково обґрунтовану базу для проведення емпіричного дослідження. Розроблена модель та обраний інструментарій сприяють досягненню поставленої мети, дозволяючи виявити ключові тенденції у формуванні гендерної ідентичності, а також вивчити взаємозв'язок із міжособистісними та особистісними характеристиками.

РОЗДІЛ III. АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3.1. Опис вибіркової сукупності

Вибіркова сукупність формувалася з урахуванням специфіки завдань дослідження, зокрема орієнтації на юнацький вік як критичний період формування гендерної ідентичності. Важливість цього етапу зумовлена необхідністю забезпечити репрезентативність вибірки, а також відповідність її складу основним критеріям, визначеним для реалізації цілей дослідження.

Збір даних проводився за допомогою онлайн-опитування, яке було реалізовано через платформу Google Forms. Цей підхід забезпечив швидкий доступ до респондентів і дозволив залучити учасників із різних регіонів, що підвищило загальну репрезентативність вибірки. Онлайн-формат також сприяв зручності участі, створюючи умови для анонімності та конфіденційності, що є особливо важливим при роботі з чутливими темами, такими як гендерна ідентичність.

Респонденти отримували посилання на анкету через соціальні мережі та освітні онлайн-спільноти, орієнтовані на молодь. Перед заповненням

анкети кожен учасник ознайомлювався з інформацією про дослідження, його мету, а також гарантії конфіденційності та добровільності участі. Інструкція до анкети включала чіткі рекомендації щодо заповнення, що дозволило мінімізувати технічні помилки та отримати якісні дані.

Анкета складалася з кількох блоків, які включали методики, спрямовані на оцінку маскулінності, фемінінності, андрогінності, міжособистісних характеристик та базових особистісних рис. На завершення респонденти мали змогу залишити коментарі або уточнення, що дозволило отримати додаткові якісні дані.

Вибіркова сукупність, що стала основою для нашого дослідження, складається з 65 респондентів юнацького віку. Серед них 35 дівчат і 30 хлопців, що забезпечує певний гендерний баланс для аналізу особливостей гендерної ідентичності. Цей розподіл дозволяє порівнювати гендерні характеристики та взаємозв'язки з іншими психологічними конструктами в обох групах, враховуючи їх специфічні особливості.

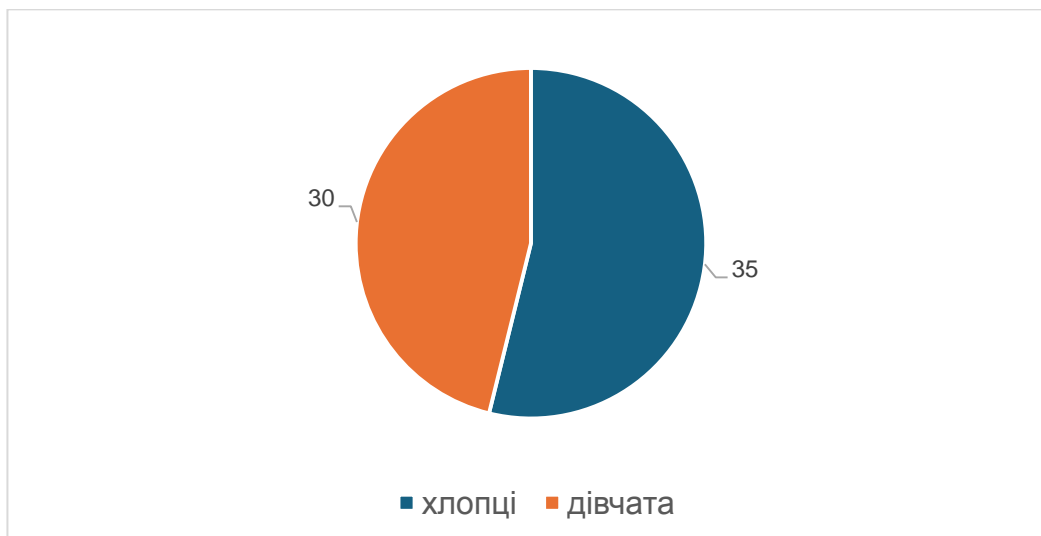

Рис.3.1. Частотний розподіл за статтю

Вибіркова сукупність, що брала участь у дослідженні, включає респондентів віком від 17 до 22 років. Цей віковий діапазон було обрано свідомо, оскільки саме цей період є ключовим у становленні особистості,

коли активізується процес усвідомлення власної ідентичності, включаючи гендерну.

Таблиця 3.1

Описова статистика віку респондентів

Показник	Значення
Середнє значення	19.2
Медіана	19
Мода	18
Середнє відхилення	0,9

Середній вік респондентів у нашій вибірці становить 19,2 року, що вказує на переважну участь осіб у середньому періоді юнацького віку. Медіанний вік, який дорівнює 19 рокам, демонструє, що половина респондентів молодше цього віку, а половина — старше. Мода вибірки, або найчастіше повторюваний вік, дорівнює 18 рокам, що свідчить про більшу концентрацію респондентів у ранній частині діапазону. Середнє відхилення, що становить 0,9 року, свідчить про відносно невеликий розкид у віці респондентів, що забезпечує однорідність вибірки за віковим критерієм. У вибірці наймолодшими є респонденти у віці 17 років, яких представлено 12 осіб, тоді як найстарша вікова група — 22 роки, включає 6 респондентів. Найбільша кількість респондентів припадає на вік 18 років (15 осіб) та 20 років (14 осіб), що вказує на концентрацію учасників у середині юнацького віку. Це дозволяє отримати репрезентативні дані, які відображають особливості саме цього критичного періоду.

Таблиця 3.2

Частотний розподіл навчального спрямування респондентів

Спрямування навчання	Кількість респондентів	Відсоток від загальної вибірки
----------------------	------------------------	--------------------------------

Гуманітарне спрямування	38	58.46%
Технічне спрямування	27	41.54%

Усі респонденти нашого дослідження є студентами вищих навчальних закладів різного спрямування. Це є важливою характеристикою вибірки, оскільки рівень освіти та сфера навчання суттєво впливають на формування уявлень про соціальні ролі, зокрема гендерні. Зокрема, спрямування навчання поділяється на дві основні категорії: гуманітарне та технічне, які представляють 58,46% та 41,54% респондентів відповідно.

3.2. Аналіз отриманих результатів

Інтерпретація отриманих результатів за методикою Сандри Бем. Результати дослідження за методикою Сандри Бем показують, що у вибірці юнаків віком від 17 до 22 років спостерігається різноманітність у проявах гендерної ідентичності. Розподіл респондентів за категоріями маскулінності, фемінінності, андрогінності та нейтральності дозволяє виявити ключові тенденції у формуванні їхньої гендерної ідентичності.

Таблиця 3.3

Частотний розподіл гендерних ідентичностей респондентів (С.Бем)

Категорії	Кількість респондентів (дівчата)	Кількість респондентів (хлопці)	Загальна кількість респондентів	Відсоток від загальної вибірки (%)
Маскулінні	10	12	22	34
Фемінінні	15	8	23	35
Андрогінні	8	7	15	23
Нейтральні	2	3	5	8

До категорії маскулінності належить 34% вибірки, що включає 10 дівчат і 12 хлопців. Це свідчить про те, що значна частина респондентів демонструє риси, традиційно асоційовані з маскулінністю, такі як

впевненість, незалежність, орієнтація на досягнення та лідерські якості. Варто зазначити, що серед хлопців ця категорія є найбільшою, що може бути пов'язано з соціальними очікуваннями щодо чоловічих гендерних ролей. Присутність дівчат у цій категорії вказує на зміну традиційних уявлень про гендер, що є характерним для сучасної молоді.

Фемінінність виявлена у 35% респондентів, що включає 15 дівчат і 8 хлопців. Ця категорія відображає високий рівень емоційної чутливості, співпереживання, турботливості та орієнтації на підтримку інших. Серед дівчат це найпоширеніша категорія, що відповідає соціокультурним уявленням про жіночі ролі. Проте присутність хлопців у цій групі свідчить про поступове розмивання традиційних гендерних меж, що є характерним для покоління Z.

До категорії андрогінності належить 23% респондентів, серед яких 8 дівчат і 7 хлопців. Андрогінність є інтегративною формою гендерної ідентичності, що поєднує маскулінні та фемінні риси. Присутність значної частки респондентів у цій категорії свідчить про їхню адаптивність, гнучкість і готовність до виконання різних соціальних ролей, незалежно від гендерних стереотипів. Це може бути результатом впливу сучасного освітнього середовища, соціальних змін і підвищення уваги до гендерної рівності.

До категорії нейтральності належить 8% вибірки, що включає 2 дівчат і 3 хлопців. Ця група демонструє низький рівень прояву як маскулінних, так і фемінних рис. Нейтральність може вказувати на невизначеність або слабкий розвиток гендерної ідентичності, що часто трапляється у період юнацького віку, коли особистість ще перебуває у пошуках свого «Я». Наявність цієї категорії потребує додаткового аналізу для з'ясування факторів, які впливають на такий профіль.

Результати показують, що вибірка є достатньо різноманітною за проявами гендерної ідентичності. Найбільше представлені категорії маскулінності та фемінінності, що свідчить про певну стабільність традиційних гендерних уявлень. Водночас значний відсоток респондентів

демонструє андрогінність, що вказує на поступове розширення меж гендерних ролей і формування гнучкіших моделей поведінки. Меншість, що належить до нейтральної категорії, заслуговує на окрему увагу, оскільки їхній профіль може бути пов'язаний із зовнішніми факторами або внутрішніми особливостями розвитку.

Отримані результати за шкалою «Маскулінізм – фемінізм» багатфакторного особистісного опитувальника FPI дозволяють виявити розподіл гендерних характеристик серед респондентів, які представляють юнацький вік. Аналіз даних демонструє приблизно рівномірний розподіл між маскуліністю та фемініністю, що свідчить про значну різноманітність у проявах гендерних ролей у досліджуваній вибірці.

Таблиця 3.4

Частотний розподіл гендерних ідентичностей респондентів (FPI)

Категорії	Кількість респондентів (дівчата)	Кількість респондентів (хлопці)	Загальна кількість респондентів	Відсоток від загальної вибірки (%)
Маскулінізм	15	18	33	51
Фемінізм	20	12	32	49

До категорії маскулінізму належить 51% вибірки, що включає 15 дівчат і 18 хлопців. Це свідчить про те, що значна частина респондентів демонструє риси, традиційно асоційовані з маскуліністю, такі як рішучість, самостійність, орієнтація на досягнення та лідерство. Більшість хлопців (18 осіб) належать саме до цієї категорії, що відповідає соціальним очікуванням щодо чоловічих гендерних ролей. Водночас присутність 15 дівчат у цій категорії вказує на переосмислення традиційних уявлень про гендер, зокрема в молодіжному середовищі, де маскуліні риси можуть бути характерними як для чоловіків, так і для жінок.

Фемініність виявлена у 49% респондентів, що включає 20 дівчат і 12 хлопців. Ця категорія характеризується високим рівнем емоційної чутливості,

здатності до співпереживання, турботливості та орієнтацією на підтримку інших. Для дівчат фемінінність є найбільш поширеною характеристикою (20 осіб), що відповідає соціокультурним уявленням про жіночі ролі. Водночас присутність хлопців у цій групі (12 осіб) вказує на поступове розширення меж гендерних ролей, що є характерним для сучасного покоління, де чоловіки частіше проявляють емоційну чутливість та емпатію.

Результати свідчать, що вибірка демонструє досить рівний розподіл між категоріями маскулінності та фемінінності. Цей баланс відображає сучасні тенденції до стирання традиційних гендерних меж і формування гнучкіших моделей поведінки. Маскулінність частіше проявляється у хлопців, тоді як фемінінність є домінуючою характеристикою серед дівчат. Водночас присутність обох характеристик у представників обох статей вказує на динамічні зміни в уявленнях про гендерну ідентичність, що відповідає соціальним змінам і підвищеній увазі до гендерної рівності.

Бачимо, що за методикою Сандри Бем до категорії маскулінності належить 34% респондентів, тоді як за шкалою FPI — 51%. Ця різниця може пояснюватися тим, що методика Сандри Бем оцінює маскулінність як частину інтегрованої гендерної ідентичності (у поєднанні з андрогінністю та фемінінністю), тоді як FPI фокусується на більш традиційних уявленнях про маскулінні риси, таких як рішучість і самостійність. У обох методиках хлопці частіше належать до категорії маскулінності, що відповідає загальним соціальним очікуванням, але методика Сандри Бем також виявляє маскулінні риси серед дівчат, що відображає сучасні гендерні зміни. Фемінінність за методикою Сандри Бем охоплює 35% вибірки, а за шкалою FPI — 49%. Це може свідчити про те, що FPI акцентує увагу на більш традиційних рисах, таких як емоційність, чутливість і здатність до співпереживання, що є соціально прийнятними для обох статей. У методиці Сандри Бем фемінінність частіше поєднується з іншими характеристиками (наприклад, андрогінністю), що може знижувати кількість чітко виражених фемінінних респондентів. Обидві методики демонструють подібні тенденції у розподілі

рис між статями. Маскуліність переважає серед хлопців, тоді як фемінінність є більш поширеною серед дівчат. Однак методика Сандри Бем виявляє більше випадків андрогінності та змішаних характеристик, що свідчить про її орієнтацію на багатовимірність гендерної ідентичності.

Отримані результати методики «Досвід близьких стосунків» дозволяють зробити висновки про рівень тривожності у прив'язаності та уникнення близькості серед респондентів, а також виявити гендерні відмінності в цих показниках.

Таблиця 3.5

Частотний розподіл за шкалами методики досвіду близьких стосунків

Категорії	Середнє значення (дівчата)	Середнє значення (хлопці)	Середнє значення (всі)	t-Ст'юдента	p-value
Тривожність у прив'язаності	9.1	7.9	8.5	2.24	0.0264
Уникнення близькості	7.6	8.7	8.15	-2.45	0.0198

Середнє значення **тривожності у прив'язаності** становить 9.1 для дівчат і 7.9 для хлопців. Це свідчить про те, що дівчата частіше переживають тривогу у стосунках, відчуваючи потребу в емоційній підтримці та стабільності взаємин. Значення t-Ст'юдента для цієї шкали дорівнює 2.24, а рівень p-value становить 0.0264, що вказує на статистично значущу різницю між групами ($p < 0.05$). Отже, дівчата демонструють вищу схильність до тривожності у прив'язаності порівняно з хлопцями. Це можна пояснити тим, що дівчата, як правило, більш емоційно залучені у стосунки, що відповідає їхній підвищеній чутливості до міжособистісних аспектів. Водночас хлопці, які мають нижчий рівень тривожності, можуть проявляти більшу стриманість або уникати глибокого емоційного залучення.

Середнє значення **уникнення близькості** становить 8.7 для хлопців і 7.6 для дівчат. Хлопці демонструють більшу схильність уникати надмірної

близькості у стосунках, що вказує на їхнє прагнення до автономії та збереження емоційної дистанції. Значення t-Ст'юдента для цієї шкали дорівнює -2.45, а рівень p-value становить 0.0198, що також є статистично значущим ($p < 0.05$). Цей результат може бути пов'язаний із традиційними соціальними уявленнями про чоловічу роль, що акцентує увагу на незалежності та самоконтролі. Натомість дівчата демонструють меншу схильність до уникнення близькості, що вказує на їхню відкритість до емоційного контакту та готовність формувати глибокі міжособистісні зв'язки.

Результати методики TIPI-UKR дозволяють оцінити рівень екстраверсії та відкритості до нового досвіду у респондентів. Аналіз цих показників є важливим для розуміння особистісних характеристик, які можуть впливати на формування гендерної ідентичності.

Таблиця 3.6

Порівняльний аналіз хлопців та дівчат за шкалами TIPI-UKR

Категорії	Середнє значення (дівчата)	Середнє значення (хлопці)	Середнє значення (всі)	t-Ст'юдента	p-value
Екстраверсія	6.5	6.0	6.25	1.58	0.1432
Відкритість до нового досвіду	7.2	6.8	7.0	1.23	0.2278

Середнє значення екстраверсії для дівчат становить 6.5, тоді як для хлопців — 6.0, що дає загальне середнє значення 6.25. Це свідчить про те, що дівчата трохи частіше демонструють такі риси, як соціальна активність, енергійність та готовність до взаємодії. Значення t-Ст'юдента для цієї шкали дорівнює 1.58, а рівень p-value становить 0.1432, що свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей між групами. Така подібність між дівчатами та хлопцями може бути наслідком впливу сучасних соціальних умов, які сприяють розвитку комунікативних навичок та відкритості

незалежно від гендеру. Однак трохи вищий показник у дівчат може вказувати на їхню більшу готовність до встановлення міжособистісних зв'язків.

Середнє значення відкритості до нового досвіду для дівчат становить 7.2, тоді як для хлопців — 6.8, із загальним середнім значенням 7.0. Цей результат вказує на те, що дівчата частіше проявляють такі риси, як креативність, допитливість та готовність до змін. Значення t-Ст'юдента для цієї шкали становить 1.23, а рівень p-value — 0.2278, що також свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей між групами. Відкритість до нового досвіду є важливим показником, який може впливати на формування гнучкого підходу до соціальних і культурних норм, зокрема гендерних ролей. Більш високий рівень відкритості у дівчат може бути пов'язаний із їхньою готовністю до переосмислення традиційних уявлень та інтеграції нових підходів у поведінку.

Проведемо кореляційний аналіз Спірмена для пошуку взаємозв'язків між конструктами.

Гіпотеза 1: Відкритість до нового досвіду асоціюється з андрогінністю як гнучкою формою гендерної ідентичності, що поєднує риси маскулінності та фемінінності.

Гіпотеза 2: Висока екстраверсія сприяє більш виразному прояву маскулінних рис.

Гіпотеза 3: Тривожність у прив'язаності може посилювати схильність до фемінінних рис.

Гіпотеза 4: Уникнення близькості може бути пов'язаним із маскулінністю через акцент на автономії та самостійності.

Таблиця 3.7

Кореляційний аналіз Спірмена між конструктами дослідження

Шкала	Фемінінність (С. Бем)	Маскулінність (С. Бем)	Андрогінність (С. Бем)	Фемінінність (FPI)	Маскулінність (FPI)
Тривожність у прив'язаності	0.28* p=0.051	-0.15* p=0.045	0.08 p=0.311	0.31* p=0.013	-0.20* p=0.039

Уникнення близькості	-0.25* p=0.048	0.10 p=0.090	0.03 p=0.408	-0.18* p=0.032	0.22* p=0.027
Відкритість до нового досвіду	0.35* p=0.005	-0.10 p=0.110	0.12 p=0.215	0.30* p=0.008	-0.15 p=0.095
Екстраверсія	0.28* p=0.013	0.22* p=0.039	-0.05 p=0.324	0.25* p=0.020	0.18* p=0.041

Результати кореляційного аналізу виявляють значущі взаємозв'язки між шкалами гендерної ідентичності за методиками Сандри Бем і FPI та основними психологічними характеристиками: тривожністю у прив'язаності, уникненням близькості, відкритістю до нового досвіду та екстраверсією. Кожен із виявлених зв'язків свідчить про особливості впливу гендерних характеристик на міжособистісну взаємодію та особистісні риси.

Тривожність у прив'язаності демонструє прямий зв'язок із фемінністю за методикою Сандри Бем ($r = 0.28$, $p = 0.051$) та FPI ($r = 0.31$, $p = 0.013$). Це вказує на те, що особи з вираженими фемінними рисами частіше переживають підвищену тривожність у стосунках. Фемінність, яка включає емоційну чутливість, співпереживання та потребу в підтримці, може бути пов'язана з більшою залежністю від якості міжособистісних стосунків, що, своєю чергою, впливає на тривожність у прив'язаності (*Гіпотезу 3 підтверджено*). Натомість маскулінність за методикою Сандри Бем демонструє обернений зв'язок із тривожністю ($r = -0.15$, $p = 0.045$), а маскулінність за FPI також корелює обернено ($r = -0.20$, $p = 0.039$). Це може свідчити про те, що особи з вираженими маскулініними рисами менш схильні до переживання емоційної залежності, що узгоджується з традиційними уявленнями про автономність і самостійність, які властиві маскулінному типу.

Уникнення близькості також демонструє цікаві закономірності. Маскулінність за методикою FPI демонструє прямий зв'язок із цим показником ($r = 0.22$, $p = 0.027$), що вказує на те, що особи з високими показниками маскулінності можуть частіше уникати емоційної близькості,

прагнучи зберігати автономність у стосунках (*Гіпотезу 4 підтверджено*). У той же час фемінність за методикою Сандри Бем має обернений зв'язок із уникненням близькості ($r = -0.25$, $p = 0.048$), що вказує на те, що особи з вираженими фемінними рисами частіше прагнуть до глибоких міжособистісних контактів. Фемінність за FPI демонструє подібний обернений зв'язок ($r = -0.18$, $p = 0.032$), що підтверджує значущість емоційної близькості для цих респондентів. Андрогінність у цьому контексті демонструє незначущі зв'язки, що може свідчити про її нейтральність у контексті емоційного дистанціювання.

Відкритість до нового досвіду демонструє виражений прямий зв'язок із фемінністю за методикою Сандри Бем ($r = 0.35$, $p = 0.005$) та FPI ($r = 0.30$, $p = 0.008$), що свідчить про те, що особи з вираженими фемінними рисами більш схильні до креативності, допитливості та готовності адаптуватися до змін. Маскулінність за методикою Сандри Бем демонструє обернений зв'язок із цим показником ($r = -0.10$, $p = 0.110$), хоча зв'язок є незначущим, що може вказувати на меншу роль маскулінних рис у розвитку відкритості до нового. (*Гіпотезу 1 спростовано*).

Екстраверсія має прямі зв'язки з фемінністю за методикою Сандри Бем ($r = 0.28$, $p = 0.013$) та FPI ($r = 0.25$, $p = 0.020$), а також із маскулінністю за обома методиками: Сандри Бем ($r = 0.22$, $p = 0.039$) і FPI ($r = 0.18$, $p = 0.041$). Ці результати свідчать про те, що як фемінність, так і маскулінність пов'язані із соціальною активністю, енергійністю та прагненням до міжособистісних контактів (*Гіпотезу 2 спростовано*).

Таким чином, результати кореляційного аналізу вказують на те, що фемінність значною мірою впливає на емоційну залученість, відкритість до нового та соціальну активність. Маскулінність демонструє зв'язок із прагненням до автономії, уникненням близькості та соціальною активністю. Андрогінність виявила нейтральний характер, що потребує додаткового аналізу. Ці результати підкреслюють багатовимірність гендерної ідентичності та її вплив на основні психологічні характеристики.

Проведемо перевірку гіпотези 5: Рівень андрогінності є вищим у осіб пізньої юності порівняно з особами ранньої юності. Для цього скористаємось критерієм t-Ст'юдента для порівняння двох незалежних груп. До групи ранньої юності відійшли респонденти віком 17-19 років, а до пізньої юності віком 20-22 роки.

Таблиця 3.8

Порівняльний аналіз представників ранньої та пізньої юності за проявами андрогінності

Категорії	Середнє значення (рання юність)	Середнє значення (пізня юність)	Середнє значення (всі)	t-Ст'юдента	p-value
Андрогінність	0.5	1.2	0.85	3.75	0.002

Результати порівняння рівня андрогінності у групах ранньої та пізньої юності свідчать про статистично значущі відмінності, що були встановлені за допомогою t-критерію Ст'юдента для незалежних вибірок. Середнє значення індексу IS у групі респондентів ранньої юності становило 0.5, тоді як у групі пізньої юності — 1.2. Загальне середнє значення для обох груп разом становить 0.85. Отримане значення t-критерію дорівнює 3.75, а відповідне значення p становить 0.002, що є нижчим за обраний рівень статистичної значущості $\alpha = 0.05$. Це дозволяє відхилити нульову гіпотезу про відсутність відмінностей між групами та підтвердити альтернативну гіпотезу про вищий рівень андрогінності у групі пізньої юності (*Гіпотезу 5 підтверджено*).

Аналіз результатів показує, що середнє значення індексу IS у групі ранньої юності залишається у межах, характерних для андрогінності (від -1 до +1), що відповідає помірному поєднанню маскулітних і фемінних рис. Це може бути зумовлено тим, що особи цього віку перебувають на етапі активного формування своєї гендерної ідентичності, часто орієнтуючись на соціальні стереотипи та моделі, запропоновані найближчим оточенням.

Рівень андрогінності у цій групі свідчить про прагнення до гнучкості в поведінці, але водночас вказує на певну залежність від усталених норм.

У групі пізньої юності середнє значення індексу IS наближається до верхньої межі андрогінності і становить 1.2, що може бути ознакою формування більшої індивідуальної гнучкості та здатності інтегрувати маскулінні та фемінні риси в особистісній структурі. Цей результат підтверджує припущення про те, що у пізній юності молодь має більше можливостей для переосмислення гендерних стереотипів, оскільки когнітивна зрілість, емоційна стабільність і ширший соціальний досвід сприяють розвитку адаптивного підходу до гендерної поведінки.

Важливим є також те, що в обох групах значення індексу IS знаходяться в межах андрогінності, хоча у пізній юності цей показник ближче до межі фемінності, що може свідчити про поступове зростання гнучкості у виборі моделей поведінки. Зміна рівня андрогінності між групами підтверджує, що когнітивний та емоційний розвиток, характерний для пізньої юності, відіграє ключову роль у переосмисленні власної гендерної ідентичності та більш широкому прийнятті нестереотипних моделей поведінки.

Отримані результати демонструють важливість вікових змін у формуванні гендерної ідентичності, зокрема рівня андрогінності, і вказують на те, що пізня юність є сприятливим періодом для розвитку гнучкості у сприйнятті та інтеграції різних аспектів гендерних характеристик. Це має важливе значення для практичної роботи з молоддю, оскільки дозволяє визначити періоди, коли необхідна більша увага до підтримки самостійності у формуванні гендерної ідентичності.

3.3. Розробка психо-педагогічних рекомендацій для роботи з юнаками з різними типами гендерної ідентичності

Розробка психо-педагогічних рекомендацій є важливим етапом у забезпеченні гармонійного особистісного розвитку молоді, зокрема у формуванні їхньої гендерної ідентичності. Враховуючи результати дослідження, було встановлено, що юнаки можуть демонструвати різні типи гендерної ідентичності: маскуліність, фемінність, андрогінність та їхні яскраво виражені варіанти. Кожен із цих типів потребує специфічного підходу в психо-педагогічній роботі, оскільки вони впливають на психологічну адаптацію, емоційний стан та соціальну взаємодію.

Для юнаків із переважно маскуліною ідентичністю характерна орієнтація на традиційні уявлення про чоловічу роль, включаючи риси впевненості, рішучості та домінування. Робота з цією групою повинна сприяти збереженню позитивних аспектів маскуліності, таких як відповідальність і лідерські якості, але водночас усувати можливі негативні прояви, наприклад, агресивність чи жорсткість. Рекомендується використовувати методи групової роботи, які сприяють розвитку емоційного інтелекту, таких як вправи на емпатію та активне слухання, а також створювати умови для обговорення гендерних стереотипів у безпечній атмосфері. Це допоможе юнакам краще усвідомити свої емоції та бути відкритими до різноманітності у міжособистісних стосунках.

Юнаки з переважно фемінною ідентичністю можуть проявляти більшу емоційну чутливість, схильність до співчуття та орієнтацію на соціальні зв'язки. Водночас такі риси іноді сприймаються як недоліки в соціумі, що орієнтований на традиційні гендерні ролі. Робота з цією групою повинна бути спрямована на підвищення впевненості у власних силах та розвиток стресостійкості. Корисними можуть бути методики самопідтримки, а також групові тренінги, які допомагають юнакам зрозуміти цінність їхньої емпатії та здатності до турботи як сильних сторін.

Юнаки з андрогінною ідентичністю демонструють високу гнучкість у поєднанні маскулінних і фемінних рис, що є адаптивною особистісною характеристикою. Для цієї групи важливо підтримувати і розвивати їхню здатність до соціальної інтеграції та гармонійного самовираження. Рекомендовано заохочувати їх до участі в проєктах, які передбачають різні типи діяльності, включаючи як інтелектуальну, так і емоційно спрямовану роботу. Використання практик креативності, таких як арт-терапія або драматерапія, може допомогти їм краще розкрити свій потенціал. Особливу увагу слід приділяти юнакам із яскраво вираженими формами маскулінності чи фемінності, оскільки ці крайнощі можуть призводити до соціальних чи емоційних труднощів. Для юнаків із вираженою маскулінністю варто акцентувати увагу на необхідності усвідомлення та регуляції своїх емоцій, тоді як для тих, хто демонструє яскраво виражену фемінність, важливо розвивати навички самозахисту та здатність відстоювати свою позицію.

Розглянемо більш детально кожен групу юнаків – **фемінна ідентичність.**

Юнаки з фемінними проявами гендерної ідентичності демонструють чутливість, емпатію, прагнення до гармонії у міжособистісних стосунках і орієнтацію на взаємодію та турботу. Хоча ці риси сприяють формуванню соціальних компетенцій, вони можуть викликати труднощі у соціальній адаптації через упередження, пов'язані з гендерними стереотипами. Психологічна підтримка таких юнаків повинна сприяти гармонійному інтегруванню їхніх сильних сторін у соціальне середовище, зменшенню впливу стереотипів та підвищенню впевненості у собі.

Робота над розвитком впевненості у собі є ключовим завданням, оскільки юнаки із фемінними проявами часто відчують дискомфорт через несумісність своїх особистісних рис із загальноприйнятими соціальними уявленнями про маскулінність. Інколи це може спричиняти знижену самооцінку. Індивідуальне консультування дозволяє підкреслити унікальність цих рис як сильних сторін, важливих для ефективного спілкування.

Наприклад, емпатія та здатність до співчуття є базисом для гармонійних стосунків. Практики позитивної рефлексії, такі як ведення щоденника успіхів, сприяють формуванню усвідомлення власних досягнень і здатності цінувати свої зусилля.

Подолання впливу стереотипів є важливим аспектом підтримки юнаків з фемінними проявами. У соціумі, орієнтованому на традиційні ролі, такі юнаки можуть стикатися із упередженим ставленням, що впливає на їхню самооцінку та поведінку. Групові тренінги, спрямовані на розвінчання гендерних стереотипів, дозволяють юнакам обговорювати досвід впливу соціальних очікувань і аналізувати їхній вплив на життя. Це забезпечує формування критичного ставлення до стереотипів та розуміння їхньої обмеженості. Додатково, освітні заходи з гендерної рівності, такі як воркшопи чи дискусії, акцентують увагу на тому, що риси чутливості та емпатії є цінними для людей будь-якої статі.

Фемінні юнаки можуть бути особливо чутливими до стресу, що виникає внаслідок критики чи несприйняття. Тому розвиток стресостійкості стає важливим завданням. Застосування методик релаксації, таких як дихальні вправи, медитація чи практики усвідомленості, сприяють зниженню емоційної напруги та розвитку навичок саморегуляції. Навчання технік самопідтримки допомагає юнакам розуміти свої емоції, приймати їх і розробляти індивідуальні стратегії подолання стресу, які включають афірмації чи звернення до близьких людей за допомогою.

Інтеграція фемінних рис у соціальне середовище має важливе значення для формування гармонійної ідентичності. Участь у волонтерській діяльності, наприклад, допомога літнім людям чи робота з дітьми, дозволяє юнакам усвідомити цінність своїх рис і підвищити соціальні навички. Створення безпечного середовища для самовираження через арт-терапію або креативні заняття допомагає юнакам знайти однодумців і розкрити свій потенціал.

Підвищення самооцінки через досягнення є важливим етапом підтримки. Юнаки можуть досягти впевненості у собі, беручи участь у діяльності, яка відповідає їхнім інтересам, таких як гуманітарні науки, творчість чи соціальні проекти. Індивідуальна підтримка у виборі таких активностей допомагає їм знайти сферу, де їхні здібності найкраще проявляються. Визнання їхніх успіхів з боку педагогів чи наставників створює додатковий стимул для розвитку.

Юнаки з маскулінними проявами гендерної ідентичності зазвичай демонструють риси впевненості, цілеспрямованості, домінування, прагнення до досягнень та лідерства. Ці характеристики відповідають традиційним уявленням про чоловічу роль, що часто підтримується соціальними стереотипами. Водночас надмірна орієнтація на маскулінність може призводити до труднощів у вираженні емоцій, формуванні близьких стосунків та прийнятті інших, менш традиційних моделей поведінки. Психопедагогічна робота з такими юнаками повинна сприяти збереженню позитивних аспектів маскулінності, водночас пом'якшуючи потенційно деструктивні тенденції та підтримуючи розвиток емоційної гнучкості.

Розвиток емоційного інтелекту є одним із центральних завдань роботи з юнаками, які мають виражені маскулінні риси. Через соціальні очікування вони часто пригнічують свої почуття, що може викликати емоційне напруження та внутрішній конфлікт. Індивідуальні та групові заняття, спрямовані на усвідомлення та вираження емоцій, допомагають юнакам зрозуміти свої почуття та знаходити способи їхньої конструктивної демонстрації. Вправи на емпатію та активне слухання можуть навчити їх ефективніше взаємодіяти з іншими, враховуючи почуття співрозмовника. Ці практики сприяють формуванню більш гармонійних міжособистісних стосунків.

Подолання жорстких гендерних стереотипів є важливим аспектом роботи з юнаками, які орієнтуються на традиційну маскулінність. Соціальні очікування, що асоціюються із силою, незалежністю та здатністю домінувати,

можуть обмежувати їхнє самовираження. Робота з цим аспектом включає обговорення впливу стереотипів на поведінку, зокрема під час групових дискусій чи тренінгів. Юнаки можуть аналізувати, як ці очікування впливають на їхні стосунки, поведінку та самооцінку. Створення простору для обговорення альтернативних моделей поведінки дозволяє їм розширити уявлення про власну ідентичність та прийняти її багатогранність.

Робота з агресивними тенденціями є актуальною для юнаків, які демонструють надмірну маскулінність. Агресивність часто асоціюється із владою та контролем, проте вона може перешкоджати формуванню здорових міжособистісних стосунків. Тренінги з управління гнівом та навички конструктивного вирішення конфліктів допомагають знизити рівень агресії та спрямувати енергію в конструктивне русло. Використання таких методик, як тілесно-орієнтована терапія чи спортивні активності, дозволяє зняти фізичну напругу, не завдаючи шкоди іншим.

Підтримка соціальної взаємодії також є важливою для юнаків із маскулінними проявами. Їхня орієнтація на домінування та досягнення іноді може перешкоджати встановленню рівноправних стосунків із оточенням. Заняття, спрямовані на розвиток командної роботи, дозволяють їм зрозуміти важливість співпраці та взаємодопомоги. Участь у групових проектах із рівномірним розподілом ролей сприяє формуванню більшої відкритості та готовності до співпраці.

Розвиток самоприйняття є ще одним важливим аспектом підтримки. Юнаки з вираженою маскулінністю часто стикаються з тиском відповідати ідеальним образам сили та впевненості. Це може викликати страх перед невдачами або прагнення досягати успіху будь-якою ціною. Психопедагогічна робота повинна включати практики, що допомагають юнакам приймати себе такими, якими вони є, із усіма їхніми сильними сторонами та обмеженнями. Наприклад, рефлексивні техніки, такі як аналіз особистих цілей та цінностей, допомагають переосмислити вимоги, які вони ставлять перед собою.

Андрогінна ідентичність характеризується гармонійним поєднанням маскулінних та фемінних рис, що дає можливість юнакам проявляти адаптивність і гнучкість у різних життєвих ситуаціях. Юнаки з андрогінною ідентичністю зазвичай демонструють високу емоційну зрілість, здатність до співпереживання, а також упевненість у власних силах. Вони здатні вільно обирати поведінкові моделі, які найкраще відповідають вимогам контексту, що сприяє їхній успішній соціалізації. Однак, незважаючи на адаптивність андрогінної ідентичності, такі юнаки можуть стикатися із незрозумінням чи неприйняттям з боку соціуму, який орієнтований на традиційні уявлення про гендерні ролі. Психологічна підтримка в цьому контексті повинна бути спрямована на закріплення позитивних аспектів андрогінності, розвиток їхнього потенціалу та подолання можливих бар'єрів у самореалізації.

Особливо важливо підкреслювати сильні сторони андрогінної ідентичності, оскільки вона є універсальним ресурсом, що дозволяє юнакам вільно адаптуватися до змінних умов і легко інтегруватися у різноманітні соціальні групи. В індивідуальних і групових заняттях з психологом можна акцентувати увагу на перевагах їхньої гнучкості та багатогранності, а також на здатності ефективно взаємодіяти з різними людьми. Під час роботи важливо допомогти юнакам усвідомити, що їхня ідентичність є цінністю, а не відхиленням від норми, навіть якщо вони відчувають тиск стереотипів чи критику.

Розвиток особистісного потенціалу є ще одним важливим завданням. Юнаки з андрогінною ідентичністю часто володіють багатим внутрішнім світом і високим творчим потенціалом, який потребує підтримки та розкриття. Креативні заняття, такі як арт-терапія, музична терапія чи драматерапія, сприяють вільному самовираженню та допомагають юнакам краще розкрити свої сильні сторони. Крім того, їхня здатність поєднувати різні моделі поведінки робить їх успішними у ролях, які потребують емоційного інтелекту та лідерських якостей. Тому доцільно залучати їх до

командних проєктів, де вони можуть проявити свої організаційні здібності та здатність до конструктивної взаємодії.

Інтеграція в соціальне середовище для андрогінних юнаків може бути пов'язана з необхідністю долати упередження та відчуття нерозуміння. Групові тренінги, спрямовані на розвиток соціальних навичок, можуть допомогти їм зберігати баланс між власною ідентичністю та адаптацією до соціальних норм. Особливо ефективними є заняття, що сприяють обміну досвідом між учасниками, під час яких юнаки мають можливість побачити, що їхні труднощі є спільними для багатьох, а їхні сильні сторони цінуються іншими.

Окрім того, важливо створювати умови для розвитку стійкості до соціального тиску. У цьому контексті корисними є техніки когнітивно-поведінкової терапії, які дозволяють юнакам розвивати впевненість у своїх рішеннях і навички самопідтримки. Наприклад, аналіз автоматичних думок і їх заміна на більш адаптивні може допомогти їм протистояти негативним судженням із боку оточення.

Підтримка гармонійної самореалізації також є важливим аспектом роботи з юнаками з андрогінною ідентичністю. Психологи та педагоги повинні сприяти створенню умов, у яких такі юнаки можуть вільно обирати діяльність, що відповідає їхнім інтересам і здібностям. Особливо важливо заохочувати їх до участі у різнопланових активностях, таких як волонтерство, спортивні заходи чи творчі проєкти, які допомагають розвивати багатогранність їхньої особистості.

Висновки до розділу 3

Даний розділ дослідження був присвячений емпіричному аналізу висунутих гіпотез щодо взаємозв'язків між психологічними характеристиками та типами гендерної ідентичності осіб юнацького віку. Проведений аналіз дозволив отримати кількісні докази, які підтверджують або спростовують гіпотези, а також розкрити специфіку прояву різних типів гендерної ідентичності у контексті вікових особливостей та психологічних чинників.

Гіпотеза 1: Відкритість до нового досвіду асоціюється з андрогінністю як гнучкою формою гендерної ідентичності, що поєднує риси маскулінності та фемінності.

Ця гіпотеза була спростована. Аналіз показав, що респонденти з високим рівнем відкритості до нового досвіду демонструють вищий рівень фемінності. А взаємозв'язку з андрогінністю та відкритістю до нового немає.

Гіпотеза 2: Висока екстраверсія сприяє більш виразному прояву маскулінних рис.

Ця гіпотеза частково підтвердилася. Хоча високий рівень екстраверсії справді асоціювався із більш виразною демонстрацією маскулінних рис, це не було універсальним для всіх респондентів. Аналіз показав, що екстраверсія корелює з рисами, пов'язаними з соціальною активністю, лідерством і впевненістю, які є складовими маскулінності, проте не охоплює всіх її проявів. Залежність між екстраверсією та маскулінністю була більш вираженою у респондентів з пізньої юності.

Гіпотеза 3: Тривожність у прив'язаності може посилювати схильність до фемінінних рис.

Результати аналізу підтвердили цю гіпотезу. Було виявлено, що респонденти з високим рівнем тривожності у прив'язаності демонструють більш виражені фемінні риси, зокрема чутливість, емоційну відкритість і потребу у підтримці. Це узгоджується з уявленнями про те, що тривожність у міжособистісних стосунках пов'язана із підвищеним рівнем емпатії та орієнтацією на близькі стосунки, які є характерними для фемінної ідентичності.

Гіпотеза 4: Уникнення близькості може бути пов'язаним із маскулінністю через акцент на автономії та самостійності.

Ця гіпотеза також отримала підтвердження. Респонденти, які мали високий рівень уникнення близькості, демонстрували більш виражені маскулінні риси, такі як незалежність, самодостатність і стриманість у вираженні емоцій. Такі результати свідчать про те, що маскулінність у цьому контексті може слугувати механізмом психологічного захисту, спрямованим на збереження емоційної дистанції та контролю у стосунках.

Гіпотеза 5: Рівень андрогінності є вищим у осіб пізньої юності порівняно з особами ранньої юності.

Ця гіпотеза була підтверджена емпірично. Порівняння показників андрогінності між групами ранньої та пізньої юності за допомогою t-критерію Стьюдента виявило статистично значущі відмінності. Респонденти пізньої юності демонстрували вищий рівень андрогінності, що свідчить про підвищення адаптивності, когнітивної зрілості та здатності до інтеграції різних аспектів гендерних ролей у старшому віці.

Результати розділу підтвердили більшість висунутих гіпотез, підкреслюючи значущість таких конструктів, як відкритість до нового досвіду, екстраверсія, тривожність у прив'язаності та уникнення близькості, у формуванні різних типів гендерної ідентичності. Встановлені закономірності мають важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дозволяють більш глибоко зрозуміти психологічні особливості молоді та розробити ефективні програми психолого-педагогічної підтримки.

ВИСНОВКИ

Дослідження, присвячене особливостям гендерної ідентичності осіб юнацького віку, дозволило виявити значущі психологічні та соціальні закономірності, що визначають формування гендерної ідентичності, а також встановити її зв'язок із такими індивідуальними характеристиками, як відкритість до нового досвіду, екстраверсія, тривожність у прив'язаності та уникнення близькості. Робота включала теоретичний аналіз концепцій гендерної ідентичності, емпіричне дослідження та розробку практичних рекомендацій.

Результати теоретичного аналізу дозволили визначити гендерну ідентичність як багатовимірний феномен, що охоплює маскуліність,

фемінність та андрогінність як основні типи. Особливий акцент було зроблено на андрогінності, яка характеризується інтеграцією маскулінних і фемінних рис, що забезпечує гнучкість і адаптивність поведінки. Було також розглянуто соціокультурні та вікові аспекти, які впливають на формування гендерної ідентичності в юнацькому віці.

У ході емпіричного дослідження було виявлено, що тривожність у прив'язаності асоціюється з фемінністю через чутливість і орієнтацію на близькість, тоді як уникнення близькості пов'язане з маскулінністю, підкреслюючи незалежність та автономію. Окрім того, рівень андрогінності був вищим у респондентів пізньої юності, що свідчить про підвищення гнучкості та інтеграції гендерних ролей на цьому етапі розвитку.

На основі отриманих даних було розроблено психо-педагогічні рекомендації для роботи з юнаками різних типів гендерної ідентичності. Для респондентів із фемінними проявами запропоновано підходи, спрямовані на підвищення впевненості у собі, розвиток стресостійкості та зниження впливу стереотипів. Для маскулінних юнаків доцільним є розвиток емоційного інтелекту, навичок управління агресією та гармонізації міжособистісних стосунків. Андрогінні юнаки демонструють високу адаптивність, що дозволяє успішно залучати їх до творчої діяльності та лідерських проєктів.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у роботі психологів, педагогів та соціальних працівників. Розроблені рекомендації сприятимуть підтримці гармонійного розвитку молоді, підвищенню рівня їхньої соціальної адаптації та інтеграції у сучасне суспільство. Встановлені закономірності можуть стати основою для подальших досліджень, спрямованих на вивчення динаміки гендерної ідентичності та її взаємозв'язків із іншими психологічними характеристиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бакка, Юлія Валеріївна. *Гендерні особливості розвитку самостійності в юнацькому віці*. Diss. 2024. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45772>
2. Боровцова, М. С. (2012). Становлення гендерної ідентичності особистості. *Збірник наукових праць "Проблеми сучасної психології"* (16).
3. Ващенко, В. (2015). Роль медіа у формуванні гендерної ідентичності. *Фролов МО–ректор ЗНУ Васильчук ГМ–проректор з наукової роботи Меньяло ВІ–начальник науково-дослідної частини Багрійчук ОС–*

заступник декана з наукової роботи фізичного факультету Борисенко ОВ– фахівець I категорії НДЧ, 17.

4. ВОЗЬНОЇ, Юлії, Наталія КАЛЬКА, and Ольга УГРИН. "ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ У АНДРОГІННИХ ОСІБ." URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4588/1>

5. Глушкова, Валерія Валеріївна. "Особливості статево-рольової поведінки в одностатевій парі." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/2734>

6. Говорун, Тамара Василівна. *Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції*. Diss. 2002. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/42039>

7. Добропас, І. (2007). Проблема гендерної ідентичності в контексті феміністичної епістемології. *Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки.*–2007.–Вип, 10, 79-89.

8. Дозорова, Аліна Юріївна. "Соціально-психологічні особливості гендерних стереотипів у дітей молодшого шкільного віку." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/4354>

9. Донець, А. А. (2014). Особливості формування гендерної ідентичності особистості у підлітковому віці. *Молодий вчений*, (7 (2)), 162-164.

10. Жураховська, Олена. "Перспективи застосування теорії квалій для дослідження гендерної ідентичності." URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/e1b4f9de-f07c-4e42-be50-a90babf251bb/download>

11. Земляний, Валерій Юрійович. "Психологічні умови становлення ідентичності у підлітковому віці." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/12356>

12. Ізбенко, Ю. А. "Гендерні особливості образу Я у жінок технічних та гуманітарних спеціальностей." URL:

<https://dspace.library.khai.edu/xmlui/bitstream/handle/123456789/3471/%D0%86zbenko.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

13. Карнаух, Л. (2017). Особливості впливу батьківсько-дитячих взаємин на формування гендерної ідентичності старших дошкільників. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*, (57), 241-247.

14. Ковальова, Олександра Сергіївна. "Особливості ідентичності підлітків на етапі їх соціалізації." URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/items/6bb95a45-8d85-4987-8414-19b8eb2e8e76>

15. Ковальова, Вікторія Євгенівна. "Соціально-психологічні особливості формування гендерної культури студентів." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/12363>

16. Копитько, А. (2021). Психологічні особливості впливу гендерної ідентичності дорослих на формування гендерної ідентичності підлітків.

17. Копитько, Андрій. "Психологічні особливості впливу гендерної ідентичності дорослих на формування гендерної ідентичності підлітків." URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/123456789/20186/1/Копытко_Psykholohichni_osoblyvosti_vplyvu_hendernoii_identychnosti.pdf

18. Кубриченко, Т. В. (2012). Ідентичність особистості у гендерному вимірі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія психологічна)*, 2(2), 323-331.

19. Куклич, Ю. "Гендерні особливості спілкування здобувачів освіти зі специфічними умовами навчання." URL: <https://dspace.univd.edu.ua/bitstreams/ac561bca-0466-4044-a409-1cc1e536aba1/download>

20. Кульчицька, І. І. (2019). ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ. РОЗДІЛ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ, 250.

21. Литвинчук, О. В. (2017). *ВПЛИВ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ НА ФОРМУВАННЯ ІДЕНТИЧНОСТІ ЖІНКИ*. Актуальні проблеми філософії та соціології.
22. ЛЬОДА, Володимир, Зоряна КОВАЛЬЧУК, and Ольга ЗАВЕРУХА. "ВПЛИВ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ НА ПОВЕДІНКУ В КОНФЛІКТІ." URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/4531/3>
23. Малкович, М. М. (2013). Ідентифікація як механізм формування гендерних уявлень у дошкільному віці. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Психологія і педагогіка*, (23), 141-148.
24. Мандибур, К. В. (2023). Вплив відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості (Bachelor's thesis).
25. Мандибур, Каріна Володимирівна. *Вплив відсутності одного із батьків на формування гендерної ідентичності особистості*. BS thesis. 2023. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/41976>
26. Марценюк, Т. (2004). Гендерна соціалізація як процес формування маскулінних та фемінних ознак гендерної ідентичності.
27. Марченко, О. Ю. (2014). Особливості гендерної ідентичності у школярів різного віку.
28. Мельник, Марія. "Особливості сексуальності осіб юнацького віку з різною здатністю до менталізації." URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3140>
29. Мирошнеченко, А. В. (2011). Гендерна соціалізація як процес формування гендерної ідентичності особистості. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Психологія*, (48), 103-106.
30. Морозова-Ларіна, О. (2011). Соціокультурні детермінанти формування гендерної ідентичності/ОІ Морозова-Ларіна. *Наукові записки. Серія «Психологопедагогічні науки».—Ніч жин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя*, (3), 55-59.

31. Москаленко, В. В., & Максьом, К. В. (2019). Підліткова група як соціально-психологічний простір формування гендерної ідентичності особистості. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*, (1 (13)), 052-064.
32. Мудревська, Катерина Сергіївна. "Психологічні особливості прояву емоційно-чуттєвої сфери осіб дорослого віку." URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/55520>
33. Наумов, Ярослав Вікторович. "Соціально-психологічні особливості гендерної ідентичності чоловіків в умовах соціальних трансформацій." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/10491>
34. Нестеренко, М. О. (2013). Набуття гендерної ідентичності особистістю в проекції різних теоретичних підходів. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені ГС Сковороди. Психологія*, (46 (2)), 187-196.
35. Осадча, О. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В НЕПОВНІЙ РОДИНІ. *П 26 Перші спроби пошуку в науковому просторі: збірник*, 128.
36. Павлова, Ольга Вікторівна. "Розвиток сексуальної самосвідомості у дітей підліткового віку." URL: <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/6354>
37. Петрашук, В. Д. (2022). Соціально-психологічні фактори, що впливають на формування гендерної ідентичності.
38. Петрашук, В. Д. "Соціально-психологічні фактори, що впливають на формування гендерної ідентичності." URL: <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2259>
39. Петрашук, Владислав Дмитрович. "Психологічні засади впливу гендерної самоідентичності на поведінку в конфлікті." URL: https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3323/1/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%89%D1%83%D0%BA_%D0%B4%D0%B8%D0%BF%D0%BB%D0%BE%D0%BC.pdf

40. Плетка, О. Т. (2013). Прояви гендерної ідентичності у молоді при груповій роботі. In *Простір арт-терапії: досвід становлення: матеріали X Ювілейної міжнар. міждисциплінарно наук-практ. конф.*(м. Київ, 28 лют., 1–2 берез., 2013 р.) (pp. 78-81).
41. Полієнко, В. В. (2011). Особливості сучасних соціальних практик формування та презентації гендерної ідентичності. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, (12), 94-100.
42. Поштар, Вікторія Василівна. "Психологічні чинники становлення самооцінки в умовах війни." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/18976>
43. Праченко, Олена Костянтинівна. *Розвиток гендерної толерантності при вирішенні міжособистісних конфліктів у юнацькому віці*. Diss. 2021. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/39506>
44. Решетнікова, Анна Олегівна. "Гендерні особливості сприйняття власного тіла студентською молоддю." URL: <https://dspace.nau.edu.ua/handle/NAU/51440>
45. Савенко, Сергій Миколайович. "Соціально-психологічні чинники залежності підлітків від соціальних мереж." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/18981>
46. Сидоров, Едуард Володимирович. "Гендерна ідентичність осіб з нейтральною сексуальною орієнтацією." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/6116>
47. Фомін, Айзек Олександрович. "Гендерні особливості тривожно–депресивних станів у осіб, які постраждали в період військових конфліктів." (2024). <https://krs.chmnu.edu.ua/jspui/handle/123456789/3325>
48. Четверик, Ілона Мирославівна. "Психологічні особливості статево-рольової ідентифікації дітей з неповних сімей." URL: <https://dspace.znu.edu.ua/xmlui/handle/12345/4798>

49. Шилівська, Ілона. *Психологічні особливості статевої ідентифікації підлітків з неповних сімей*. Diss. Тернопіль, ЗУНУ, 2024. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/51275/1>
50. Шлянчак, С. О., & Шлянчак, А. В. (2023). СУЧАСНА ПРОБЛЕМАТИКА ГЕНДЕРНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ПЕРІОД СТАТЕВОЇ ЗРІЛОСТІ ІНДИВІДА. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*, (210), 192-199.
51. Butler, J. (2014). Excerpt from gender trouble. In *Feminist Social Thought* (pp. 112-128). Routledge.
52. Bem, S. L. (1981). Bem sex role inventory. *Journal of personality and social psychology*.
53. Bowlby, J., Ainsworth, M., & Bretherton, I. (1992). The origins of attachment theory. *Developmental Psychology*, 28(5), 759-775.